

Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları

Riad Domazeti

■ R A P O R I 7



ORDAF
Ortadoğu ve Afrika
Araştırmacıları Derneği

Association of Researchers
On the Middle East and Africa

جمعية دراسات الشرق الأوسط و أفريقيا

Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları

Riad Domazeti

■ R A P O R I 7

Temmuz 2017

R A P O R I 7

Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları

Riad Domazeti

Redaksiyon: Ali Okumuş

Tasarım: Ömer Faruk Yıldız

©ORDAF, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği,
İstanbul 2017

ISBN: 978-605-85733-4-5

ORDAF

Kısıklı Mahallesi, Hanımseti Alt Çıkmazı, No: 2

Çamlıca Sabahattin Zaim Kültür Merkezi, Kat: 2

Üsküdar, İstanbul

www.ordaf.org

Bu yayının tüm hakları Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği-ORDAF'a aittir. Bu yayını ORDAF'tan izin alınmadan hiçbir şekilde yayımlanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak atıf yapılarak alıntılanabilir.

İçindekiler

Giriş	7
Suudi Arabistan Dış Politikasının Temelleri	9
Dış Politikada Suudi Arabistan ve İslam Toplumları Kapsamında Balkanlı Müslümanlar	12
Balkanlar ve İslamiyet	14
Balkan Ülkelerinde İslam	17
Suudi Arabistan'ın Balkan Politikasının Motivasyonu	19
1992-1995 Bosna Savaşı ve Kral Fahd	26
Bosna'da Suudi Arabistan'ın Görünürlülüğü; Kral Fahd Cami ve Kültür Merkezi	27
Sonuç	42

Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları

Riad Domazeti

Giriş

Bu çalışmada 1990'lı yıllarla birlikte Balkanlarda bozulmaya başlayan siyasi istikrar ve 2000'li yılların başında Suudi Arabistan'ın Balkanlara olan ilgi ve alakası ile birlikte Selefi hareketin faaliyet ve aktiviteleri ele alınmaktadır. Soğuk savaşın sonlandırılmasını arzu eden global bir planlamanın muhtemelen bir parçası olarak bu dönemde Suudi Arabistan dünyada olduğu gibi Balkanlarda da dikkat çekmeye başladı. Balkan coğrafyasında kurulan küçük devletçikler içerisinde, özellikle Müslümanların çoğunlukta yaşadığı bölgelerde Suudi Arabistan etkili olmayı başardı. Öte yandan Balkan coğrafyası İslam ve İslami uygulamalara elbette yabancı değildi. Ancak Suudi menşeli İslam uygulaması daha doğrusu Selefi hareketin ciddi anlamda yayılmaya başlaması insanlar için dikkat çekiciydi. Çünkü bu anlayış din-devlet ilişkilerini sorgulayıp, bireylerin devlet otoritelerine karşı olan mutlak itaatlerini yeniden düşünmeye sevk ederek geleneksel yaklaşım tabularını kırmaya davet ediyordu. Öte yandan bireylerin dinle olan ilişkisini ferdi alanında kalıp kalmaması gerektiğini de tartışmaya açarak Balkanlarda Osmanlı'dan kalan İslami anlayışı yeniden masaya yatırdı. Üstelik bu dönemde Suudi Arabistan Balkanlarda Bosna

savaşındaki gibi siyasi süreçlere dâhil olmuş ve ardından bağışlarla ve diğer ekonomik yatırımlarla bu etkiyi canlı tutmaya çalışmıştı.

1990 yılından itibaren Balkanlarda cereyan eden savaşlar ile siyasal sistemlerin değişmesi sonucunda oluşan yeni konjonktürde; diğer İslam ülkeleri ile birlikte Suudi Arabistan da Balkan coğrafyası genelinde ve Müslümanlar özelinde politikalar üretmeye başladı. Krallık insani boyutu ön plana çıkararak bölgedeki Müslümanlara yardım etmek ve İslami kimliği korumaya katkıda bulunmak amacıyla faaliyetlerini arttırmıştı.

Balkanlar, birçok açıdan diğer bölgelerden ayrılmaktadır. Mesela etnik anlamda Slav, Arnavut, Bulgar, Pomak v.s. gibi birçok grubu içermektedir. İkincisi coğrafi şartlarından dolayı, diğer Ortadoğu Müslümanlarından düşünme tarzı ve hayat felsefesi açısından oldukça farklı oldukları düşünülebilir. Üçüncüsü ise Balkanlardaki Müslümanlar Avrupa kıtasında yaşadıkları için düşünsel kodları farklıdır ve çalışma, iş yapma gibi sosyal hayattaki davranışlarda farklı oldukları ve Avrupalılara benzedikleri söylenebilir. Ancak tüm bu farklı noktalara rağmen Balkanlı Müslümanların İslam ümmetinin bir parçası olduğu ve İslam dünyası ile sürekli iletişim içinde varlık gösterdikleri de bir vakiydir. Üstelik İslam dünyasını idare eden önemli devletlerden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun 500 yıldan fazla bir süre Balkanlara hâkim olması ve söz konusu milletlerin Osmanlı idaresinde değişik düzeylerde liderlik konumunda olmaları bu iletişimi kolaylaştırmıştır.

Suudi Arabistan'ın Balkan politikası veya yaklaşımı ile ilgili literatüre bakıldığı zaman sağlıklı akademik çalışmaları bulmanın zor olduğu görülür. Birinci elden kaynak sayısı ise son derece azdır. ABD'de yayınlanan bazı İngilizce kitap ve makalelerden bu anlamda faydalanmak mümkün olmuştur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki ABD'de çıkan eserlerin çoğu farklı bir kontekste ele alındığı için birçok konuda sakıncalı görünmektedir. Zira kitapların çoğu özellikle terör ile ilgili rapor ve sunumlardır ve konumuza tam bir netlik verme açısından eksik kalmaktadır. Sadece ABD değil Batı literatüründe çıkan eser ve yayınların çoğu, terör ve farklı amaçlarla hazırlandığı için faydalanmayı hayli zorlaştırmaktadır. Çünkü birçok rapor veya çalışma iddialara dayanmakta ve herhangi hukuki bir sonuca bağlanmamaktadır. Diğer taraftan Balkanlarda çıkan yerel dillerdeki kaynaklara

baktığımız zaman bunlar, Arnavutça ve Boşnakça olarak ikiye ayrılabilir. Boşnakça yayınlar daha objektif ve daha sağlam verilere dayanmaktadır. Arnavutça dilindeki kaynaklar ise medyatik, terörle alakalı ve doğrudan Suudi yardımlarının etkisi ile hazırlanan çalışmalardır.

Suudi Arabistan Dış Politikasının Temelleri

Suudi Arabistan petrol üreticisi ve zengini olmasına rağmen askeri açıdan zayıftır. Dünyanın en büyük petrol üreticisi ve petrol ihracatçısı olan Suudi Arabistan, bu özelliğinden ötürü, bölgenin en büyük ekonomisine sahiptir. Aynı zamanda İslamiyet açısından iki kutsal şehir olan Mekke ve Medine, Suudi Arabistan sınırları içerisindedir. Bu özelliğinden ötürü, Suudi Arabistan, kendisi için Müslüman dünyasında liderlik rolü öngörmektedir¹ Suudi Arabistan'ın dış politikasının temelde iki amacı bulunmaktadır: Ülkeyi yabancı hâkimiyetinden veya işgalinden korumak ve el-Suud ailesinin ülke içerisindeki iktidar istikrarını güvence altına almak. El-Suud ailesi, kendi iktidarının ve Suudi devletinin güvenliğini sağlamak amacıyla dış politikayı, pek çok araçtan birisi olarak kullanmaktadırlar.²

Suudi devleti sosyal ve siyasi iç yapısından kaynaklanan birçok avantajın yanında kırılğan ve hassas tarafları bulunmaktadır. Bu yüzden krallık mevcut sistemin devamı için özellikle iç güvenlik ve dış güvenliğe özel önem atfetmektedir. Bu durum krallığın dış politika doktrininin oluşmasında da etkili olmuştur. Diğer taraftan, Suudi Arabistan'ın dört dış politika ilkesi bulunmaktadır: İslami hayatı bölge ve dünya genelinde korumak, ulusal ekonomik refahı muhafaza etmek, Arap ve İslam ülkelerine yardımda bulunmak ve rejimin hayatta kalmasını sağlamak. Yine de Suudi Arabistan için en temel dış politika ilkesi, rejimin güvenliğidir.³

Suudi Arabistan'ın dış politikasında, hem Arapçılık (Arap Birliği) hem de İslamcılık düşüncelerini aynı anda bulmak mümkündür. Ancak Suudi

¹ ABD Dışişleri Bakanlığı Resmi internet Sitesi, 'Suudi Arabistan Ülke Künyesi / U.S. State Department, Background Note: Saudi Arabia', <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3584.htm>, (erişim 25 Kasım 2015).

² Ertan Efeğil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", *Orta-doğu, Analiz*, SETA, Mayıs 2013, c.5, s.53.

³ Helen Chapin Metz, (der.), *Saudi Arabia: A Country Study*, Washington: GPO for the Library of Congress, 1992.

Arabistan, bir yandan gerçek İslami görüşün temsilcisi olarak kendisini görürken, diğer yandan Arap Birliği fikirlerinden de zaman zaman rahatsızlık duymaktadır. Nitekim bölgesel değişimlerin iç istikrarı etkileme potansiyelinde olduğu gözden irak tutulmamalıdır.

Suudi Arabistan bölgesel politikasından dolayı, İsrail ile olumlu ilişki kurmaktan sakınmakta ve Filistin sorununda İsrail karşıtı bir tavır sergilemektedir. Diğer taraftan ABD ile daha dengeli ilişkiler yürütmek zorunda kalmaktadır. Halkın bu yöndeki eğilimleri, Suudi yönetimin dış politika seçeneklerini sınırlandırmaktadır.

Suudi Arabistan kuruluşundan itibaren genellikle Batı dünyasıyla barışık olmuştur. Soğuk savaş döneminde de Suudi Arabistan Komünizm ve Sosyalizm gibi tehdit olarak algıladığı tehlikelerin karşısında durarak Batı bloğunda yer almıştır. Bu dönemde Suudi krallığı Ortadoğu'da oluşan sosyalist rejimlere karşı ABD ile ortak hareket etmiştir. Hem ülke içindeki sosyalist ideoloji gruplarının oluşmaması hem de Yemen gibi ülkelerde Komünizm tehlikesinden kurtulmak için krallık, ABD ile yakın işbirliğine girmiştir. Aynı şekilde ABD için de Suudi Arabistan Sovyet yayılmacılığına karşı bir tampon bölge oluşturuyordu. Örneğin, 1990 yılındaki Irak'ın Kuveyt'i işgali, El-Kaide'nin terör eylemleri, Filistin sorunu gibi bölgesel sorunları, öncelikli tehdit unsurları olarak görmektedir. Bu nedenle Suudi rejimi, bölgesel çatışmalara müdahil olmaktadır. Kimisinde arabuluculuk girişiminde bulunmakta, kimisinde ise, daha farklı araçları/yöntemleri kullanabilmektedir.⁴ Suudi devletin bölgeye olan bu yaklaşımı ve politikası zaman içinde diğer bölgelere de yansımıştır. Sovyetlerin dağılması ve bölgede oluşan istikrarsız süreçte Balkan ülkelerine bakış tarzını da etkilediğini söylemek mümkündür. Nitekim soğuk savaş döneminde sosyalist bloğuna üye ülkelere yakınlığıyla bilinen Yugoslavya ile ilişkilerde mesafeli bir tutum sergilemiştir.

Suudi Arabistan dış politikasını etkileyen önemli bir faktör de kuşkusuz ABD ile olan ilişkileridir. Suudi Arabistan ve Amerika Birleşik Devletleri siyasi, ekonomik, sosyal, coğrafi ve kültürel açıdan birbirine benzemeyen iki farklı ülkedir. Suudi Arabistan Müslümanların iki kutsal şehri olan Mekke ve Medine'yi sınırlar içerisinde barındırmaktadır ABD ise özgür-

⁴ Efgil, a.g.e., sayı, 53.

lükler ve liberal demokrasinin başını çeken ülkedir. Bu anlamda birbirlerine tam tezat teşkil etmektedirler. Buna rağmen modern Suudi Arabistan'ın kuruluşundan itibaren ve özellikle petrolün bulunmasıyla beraber iki ülke arasında ekonomik, stratejik ve siyasi ilişkiler üst seviyeye taşınmıştır. Tarih boyunca hem ABD hem de Suudi devleti bu ilişkilerden dolayı iç kamuoyunun baskısı ile karşılaşmıştır; Suudi Arabistan “Siyonizm destekçisi” veya “işbirlikçisi” olarak itham edilmiştir.⁵ ABD ise aşırı muhafazakâr ve radikal İslami hareketleri destekleyen bir ülke ile işbirliği yapmakla suçlanmıştır.⁶ Buna rağmen bu iki ülke arasında ilişkiler zaman zaman inişli ve çıkışlı seyretmekle birlikte genel olarak sabit bir şekilde sürdürülmüştür. 11 Eylül 2001'deki el Kaide saldırılarından sonra iki ülke arasında ilişkiler teröre karşı işbirliği şeklinde gelişmek durumunda kalmıştır. Suudi Arabistan ABD ilişkilerini şekillendiren faktörler; Suudi devletin iç ve dış güvenlik endişesi, iktisadi ilişkiler özellikle petrol etkisi, Filistin meselesine bakış farklılıkları, din faktörü ve ABD tarafından reform talebi olarak karşımızda çıkmaktadır.⁷

Petrol, Suudi Arabistan ekonomisinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Ülkenin tüm gelirlerinin yüzde 75'ini, ihracat gelirlerinin yüzde 90'ını petrol sektörü karşılamaktadır. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 25'i Suudi Arabistan topraklarındadır. Petrol gelirleri sayesinde, Suudi Arabistan, dünya ekonomik ve stratejik sektörlerine entegre olmuştur.⁸

Petrolde elde edilen gelirler Suudi Arabistan stratejisini uygulamak ve kendi nüfuzunu artırmak için kolaylık sağlamaktadır. Suudi Arabistan'ın harcama kalemlerinin en büyüğü savunma ve güvenlik olduğu söylenebilir. Yıllar itibariyle savunma ve güvenlik harcamaları nispi oranlarda artış göstermiştir. Suudi Arabistan'da savunma ve güvenlik harcamalarından sonra en büyük harcama kalemini insan kaynakları gelişimi oluşturmaktadır. Suudi Arabistan yönetimi bölgesel, komşu ve akraba ülkelerin

⁵ Daha fazla bilgi için bk. Mehmet Ali Büyükkara, “11 Eylül’le Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye”, *Dini Araştırmalar*, 7/20, 2004, s. 205-234.

⁶ Robert Baer, *Sleeping With the Devil*, Crown, New York, 2003.

⁷ ABD-Suudi Arabistan İlişkileri hakkında bk. Riad Domazeti, *Analiz*, İnsamer, 13 Ocak 2017.

⁸ John E. Peterson, *Historical Dictionary of Saudi Arabia, Asian/Oceanian Historical Dictionaries*, no.45, Oxford: The Scarecrow Pres, 2003, s. 8

güvenlik ve istikrarına çok önem vermektedir. Çünkü Ortadoğu'da olası kaoslar kendi yönetimini ve kendi güdümünde tuttuğu Körfez ülkelerini tehdit eder. Körfezdeki statükonun devamı için Suudi yönetimi Körfez Ülkeler İşbirliği Konseyini kurmuştur. Konseyde Suudi Arabistan'a komşu ve akraba ülkeler yer almaktadır. Her ne kadar bu ülkeler küçük olsalar da dünya petrol rezervlerinin büyük bir bölümünü elde ettikleri için dünya ekonomisinde, dolayısıyla dünya siyasetinde etkin rol alabiliyorlar. Aynı zamanda olası bir İran yayılmasını bölgeden uzak tutabilmek için Suudi yönetimi konseye ayrı bir önem atfetmektedir. Sonuç olarak özellikle Körfez ülkelerin istikrarı ve enerji yollarının açık olması Suudi yönetimi için olmazsa olmaz iki unsurdur.

Dış Politikada Suudi Arabistan ve İslam Topluları Kapsamında Balkanlı Müslümanlar

Suudi Arabistan Dış İşleri Bakanlığı'nın resmi sitesinde bulunan dış politika öncelikleri Körfez, Arap, İslam ve dünya ülkeleri olarak sıralanmıştır.⁹ Görüldüğü üzere İslam ülkeleri ve topluları dış işler hiyerarşisinde üçüncü sırada yer almaktadır. Söz konusu halkanın kapsamında Suudi Arabistan'ın Müslüman ülkeler çerçevesinde uyguladığı dış politikanın hedefleri şunlardır: Kapsamlı bir İslami dayanışmanın sağlanması, farklı düzeylerde kendi güç ve kaynaklarını desteklemeyi hedefleyen İslam ülkeleri arasında iktisadi işbirliği için yeni ufukların oluşturulması, İslam Konferansı Teşkilatı'nın gelişmesi için çalışmak ve Müslüman dünyasının karşılaştığı sorunlarla mücadelede daha etkili sonuçlara ulaşmak için faaliyetleri desteklemek, yeni dünya düzeninde İslam ülkelerinin rolünü faal hale getirmek, dünya ülkelerinin hepsinde Müslüman azınlıklara yardım ve desteğini sunmak, uluslararası hukukun ilkelerine uygun bir şekilde onların hukuksal haklarını korumak, insan haklarının ihlali ve terörizm gibi İslam'ın onuruna yöneltilen bütün iftira ve iddialara karşı korunma ve İs-

⁹ Muhammed b. İbrahim Halve, "Tahhadiyyatu es-Siyasetu el-Hariciye es-Suudiyetu ve Muattiyatuha", *Eş-Şark'ul Evsat*, 28.04.2011. <http://archive.aawsat.com/leader.asp?article=619289&issueno=11839#.VmapS7iLTrc> (erişim Mart 2017).

lam dini ve İslam Şeriatının gerçek görüntüsünü sağlayan aydınlatıcı hakikati ortaya koymak.¹⁰

Suudi devleti dış politikasının en önemli unsurlardan bir tanesi kuşkusuz İslam toplum ve ülkelerine ihtiyaç duyulan yardımlarda bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal ve özellikle de eğitim alanında Suudi hükümeti Müslüman halklara her türlü yardımda bulunmaktadır. Afrika, Asya ve Avrupa'daki azınlık gruplara kapsamlı ve sürekli bir şekilde insani yardımlarda bulunmaktadır.

Suudi Arabistan yönetimi, Arabistan topraklarının İslam'ın doğuş yeri olmasından dolayı ve İslami yaşam yollarının korunması için sahip olduğu sorumluluktan ötürü özel bir gurur duymaktadır. Suudilere göre, kutsal şehirlerin koruyucuları olmalarından ötürü, kendilerini Müslüman dünyada İslami yaşam biçimini savunmakla yükümlü görmektedir.¹¹

Bu iki özelliğinden dolayı Suudi yönetimi geleneksel olarak dünyada ezilen veya farklı şekillerde çatışma içinde olan Müslüman toplumları ekonomik, diplomatik ve sosyal anlamda desteklemiştir. Bu kapsamda Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Yugoslavya devletinin dağılma sürecine girmesi neticesinde; Krallık, Balkanlarda yaşayan Müslüman halkları desteklemiştir. Krallık aslında bu politikaları İslam dünyasının birçok yerinde uygulamaktadır. Ancak bu dönemde Balkanlardaki Müslümanların bağımsızlaşma sürecine girmeleri ile karşılıklı iletişim ve etkileşim daha da hızlanmıştır. Bu süreci konuştuğumuz kişiler, özellikle söz konusu etkileşimin karşılıklı olduğunu ve karşı taraftan gönüllü bir şekilde kabul gördüğünü ifade ettiler. Zira yukarıda da bahsedildiği gibi Balkanlardaki Müslümanlar Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi ümmetin bir parçasıydılar ve hatta belli dönemlerde ümmete önemli hizmetlerde ve görevlerde bulunmuşlardır.¹² Dolayısıyla yaklaşık yüz yıl süren Komünist-Marksist rejimlerin yıkılması ve göreceli liberal bir ortamın sağlanmasın ardından dine özlem ve irade kısa zamanda dini sembolize eden kurum, sembol

¹⁰ Suudiyun, http://www.mezian.net/ex_policy.htm (erişim Mart 2017).

¹¹ Efegil, a.g.e., sayı, 53.

¹² Yapılan değişik araştırmalarda Osmanlı devletinde Arnavut veya Boşnak asıllı birçok Müslüman; sadrazam, vezir ve paşa konumunda olduğu ortaya konulmuştur.

veya şahıslara karşı sempati ve sevgiye yol açmıştır. Bu kapsamda Suudi Arabistan'dan gelen insanlar, yardım kuruluşları ve hatta 'La ilahe il-lallah' ibaresi taşıyan devletin resmi bayrağına karşı bir sevginin oluşması yeterli bir sebep olarak görülmüştür. Üstelik Hac gibi manevi bir bağın hiç kopmaması bu süreci daha da hızlandırmıştır.

Balkanlar ve İslamiyet

Balkanlar dünyanın dört büyük medeniyetinin örtüştüğü, Eski Yunan, Roma, Bizans, Osmanlı ve Katolik Avrupa kültürlerinin buluştuğu, çatıştığı, bazen kaynaştığı, ancak hiçbir kültürün tek başına egemen olamadığı, dinamik, kimi zaman patlayıcı, çok katmanlı ve yerel bir uygarlık yarattığı bir coğrafya ve sınır bölgesidir. Balkanlar'ın kültürel çeşitliliği sakinlerinin farkına varamayacakları kadar sıradanlaşmıştır.¹³ O nedenle en çok etkileşimin olduğu ve mücadelelerin yaşandığı bölgelerden biridir. Şüphesiz Balkanlar iki kıta arasında köprü görevini yerine getirmeye devam edecektir.¹⁴ Günümüzde ise özellikle Avrupa Birliği için jeo-stratejik olarak önemli bir parça teşkil etmektedir. Özellikle 1912 yılından sonra Osmanlı'nın geri çekilmek zorunda kalmasının ardından milletler çapında gelişen ayrılma ve bağımsızlaşma hareketleri, din çevrelerine ve gruplarında da yansımıştır. Balkanlardaki toplumsal yapılar Osmanlı'nın çekilmesiyle beraber siyasi konjonktüre bağlı olarak ciddi anlamda toplumsal değişim ve dönüşüm yaşamışlardır. Bu nedenle Balkanlardaki Müslüman toplulukların tecrübe ettikleri tarihi süreçleri kısaca incelemek yerinde olacaktır.

Tarihi boyunca etnik çoğulculuk, dil ve dinsel farklılıklar yüzünden istikrarsızlıklar ve çatışmalar yaşamış olan Balkanların 20'nci yüzyılını tarif etmek için belki de en özlü söz: 'yüzyıl savaşa başladı savaşa bitti'dir.

Nüfus bakımından Balkanlar neredeyse Türkiye'ye yakındır. Romanya'yı da içine aldığımızda bölgede bugün 70 milyon civarında insan yaşamaktadır. Balkanlardaki ülkelerin nüfusları şöyledir: Bulgaristan 7,5 milyon, Makedonya 2 milyon, Yunanistan 11,5 milyon, Arnavutluk 3,5 milyon,

¹³ Nadire Filiz İrge, "Balkanlarda Jeopolitik Bölünmeler ve Türkiye", *Uluslararası Balkan Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi, Bilgesam, 28-29 Nisan 2014, s. 275.

¹⁴ Fredinant Schevill, *A History of the Balkans: From the Earliest Times to the Present Day*, Dorset Press, New York, 1991, s.13.

Kosova 2 milyon, Karadağ 670 bin, Bosna Hersek 4,5 milyon, Hırvatistan 4,3 milyon, Sırbistan 7 milyon, Romanya 21,5 milyon, Moldova 3,5 milyon ve Slovenya 2 milyondur. Tabii bu ülkeler içine statüsü tartışmalı olan Sancak bölgesinde 530 bin insan da vardır.¹⁵ Bu nüfus içinde yaklaşık 9 milyon Müslüman'ın bulunduğu hesaplanmaktadır. Balkan savaşları öncesi bu bölgede Arnavutlar hariç yaklaşık 2,5 milyon Müslüman yaşadığı tahmin edilmekteydi. Kemal Karpat'ın yaptığı bir araştırmaya göre o dönemde Müslümanların nüfus içindeki payı % 40'ın biraz üstündeydi. Bugün için ise bu oran %12 civarındadır. Balkan savaşları ve sonrası dönemde bu bölgeden ne ölçüde bir nüfusun göçe zorlandığı veya asimile edildiği bu oranlardan rahatça anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde 19.yy'a kadar bir ve beraber olan Balkan coğrafyası özellikle milliyetçilik akımlarının artması ile birlikte parçalanmış durumdadır. Birinci ve İkinci Dünya savaşı sonrasında ise bu parçalanma daha da artmıştır. Topraklar parçalandı, insanlar göçe zorlandı, birçok asimilasyon tedbiri uygulandı. Nihayet demografik yapı büyük ölçüde değişerek günümüzdeki halini almıştır.

Balkanlar çok büyük bir coğrafya olmamasına rağmen etnik anlamda bir mozaği teşkil ettiği için birçok ülke kurulmuştur. Buna bağlı olarak da İslami anlayışın ve dini yaşantının ülkeden ülkeye farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Bu çeşitliliği yerel dinamikler şekillendirmiştir.

Balkanlar dünyada az rastlanan çok ilginç bir etnik yapıya sahiptir. Modern Balkan ülkeleri küçük olmalarına rağmen tarihten gelen rekabet ve savaş durumları etnik aidiyetlerini daha belirgin hale getirmiştir. Balkanlarda etnik kimliğin en önemli belirleyicisi, öncelikle ırk ya da dil değil, dindir. Bu coğrafyada dinden sonra etnik kimliğin en önemli belirleyicisi, dil olmuştur.¹⁶ Balkan milliyetçiliği, Avrupa milliyetçiliğinden farklı olarak dinsel hüviyetin ağır bastığı kilise ve din adamının kilit rolü olan teolojik bir milliyetçilik türü olarak gelişmiştir. Bununla beraber siyasi, kültürel ve toplumsal boyutları olan Balkan milliyetçiliği Rusya'nın Osmanlı ile yaptığı savaşlar sonucu yeni bir boyut kazanmıştır. Başta Yunanistan ile başlayan

¹⁵ Veriler Factbook'tan alınmıştır.

¹⁶ Bilgehan A Gökdağ, "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2012, Sayı 32, s. 127.

daha sonra Sırbistan ve Bulgaristan ile devam eden milliyetçi mücadeleler bağımsız ulus devletlerinin kurulmasıyla sonlanmıştır.¹⁷ Nitekim modern Balkan çatışmalarına da bu durum yansımıştır. Sırpların Boşnaklara karşı yaptıkları katliamların dini yönü açık bir şekilde görülmüştür. Sırp ordu komutanlarının önde gelenleri Boşnakları katlederken 'biz Türklerden intikam alıyoruz' şeklinde açıklamalar yapmışlardır. Birçok araştırmacı eski Yugoslavya'da yaşanan çatışmalarda özellikle savaşta birçok cami ve kilisenin bu şiddetin hedefi olmasından dolayı dinin öneminden bahsetmiştir. Paul Mojzes Balkanlardaki çatışmaların dini boyutundan bahsedenlerden biridir. Ona göre; mevcut savaş durumuna Balkanlardaki etnik ve diğer boyutları ile birlikte dini özellikler de katkıda bulunmaktadır.¹⁸

Balkan ülkelerinin ulusal kimlikte, dinsel ideolojiler ve doktrinler zikredildiği sürece din önemli bir rol oynamaya devam edecektir. Ortodoks kilisesi Balkanlardaki birçok milliyetçi hareketlerde kilit rol oynamıştır. Ancak Balkanlardaki Müslümanlarda ulusal kimliğin inşa sürecinde İslam dinin önemli bir rol oynayıp oynamadığı tartışma konusudur. Dujzingse göre yerel düzeyde İslam dini önemini korurken, etnik kimlik inşasında da kilit rol oynadığını belirtmek gerekmektedir.¹⁹ Evet, Boşnak halkını diğer Slav halklarından ayıran en büyük öge İslam olduğunun özellikle altını çizmek gerekir. Aynı şekilde 1992-1995 yılında Bosna savaşı sürecinde Boşnak kimliğinde dini motiflerin yani İslam çok fazla vurgulanmıştır. Bununla birlikte 1999 yılındaki Kosova savaşında Sırp ile Arnavutlar arasındaki çatışmalarda temel belirleyici öge milliyetçilik olduğunu kabul etmek gerekir.

Başka bir deyişle Balkanlarda din ve dini motifler sadece dini ilgilendiren alanı ile sınırlı değildir. Fertlerin ve devletlerin kimlik inşasından uluslararası ilişkilerin inşasına kadar birçok alanda din belirleyici noktalardandır. Nitekim Balkanlardaki Müslümanların Suudi Arabistan ile olan

¹⁷ Balkanlardaki milliyetçiliği ile ilgili daha fazla bilgi için bk: Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Milliyetçilik (en Kalıcı Miras)", *13. Türk tarih Kongresi*, Ankara, 1999, s. 12-13.

¹⁸ Paul Mojzes, *The Yugoslavian Inferno: Ethnoreligious Warfare in the Balkans*. New York, Continuum, 1995, s. 126.

¹⁹ Dujizings, a.g.e., 2000.

ilişkileri ve karşılıklı çıkar büyük ölçüde din motifleri üzerine tesis edildiği söylenebilir.

Balkan Ülkelerinde İslam

Balkanlardaki Müslümanlar siyasi, coğrafi, etnik, dilsel, kültürel ve dini açıdan heterojen bir yapıya sahiptir. Ancak bu heterojen yapı kendi içinde ortak noktalar içermektedir, hatta bu ortak noktalar bazen farklılıkları geçmektedir. Hukuki mezhep açısından Balkan Müslümanları Hanefi-Maturudi okullarına mensuptur.²⁰ Kültürel anlamda ise Osmanlı kültürüne sahiptirler. Balkanlardaki Müslüman cemiyetlerin hukuki statüleri ülkenin siyasal sistemine bağlı bir şekilde yerden yere değişiklik arz etmektedir.

Müslümanların en standart organize olma şekilleri, başında bulunan müftü veya başkanın – burada 'İslami Birliği' başkanı kastedilir – müesseseler sayesinde. Bosna ve Makedonya'da buna 'Reisu'l Ulema' denir. Kosova'da müftü, Arnavutluk'ta başkan ve Karadağ'da Meşihat başkanı olarak bilinir. Gerek entelektüel anlamda gerek organize şekli itibariyle gerekse kadrolar açısından Bosna Hersek müftülüğü en önemlisidir, ardından Kosova ve Makedonya gelir.²¹ Diğer müftülükler ise daha küçükler.

Balkanlarda ve özellikle Yugoslavya'da Müslümanların siyasal anlamda dini kimlik eksensli uyanışı 1970'li yıllarda başlamıştır. Tito'nun daha liberal siyasi, ekonomik ve kültürel politikaları buna imkân tanımıştır. Tito hem kapitalist dünya ile hem de ekonomik ve siyasal menfaatler için Arap dünyasıyla iyi ilişkiler geliştirmiştir. Bu anlamda Balkanlarda dini yapıların inşa ve restorasyonunda ve yeni kadroların eğitilmesi konusunda Arap ekonomik gücünden faydalanılmıştır. Yugoslavya devletin Arap-İslam ülkeleriyle geliştirdiği iyi ilişkiler, Filistin meselesi ve özellikle İran'daki İslam devrimi gibi olaylar Balkan Müslümanları için de kendi İslami kimliklerinin canlanmasına yol açtı. Bu İslami uyanışa

²⁰ Nexhat İbrahimi, *Përfaqësuesit E Shkollës Juridike Hanefite*, Zeri İslam, 2009, <http://www.zeriislam.com/artikulli.php?id=541> (erişim 11 Kasım 2015).

²¹ Macaristan İslam Birliği ile ilgili daha fazla bilgi için bk. <http://www.magyarislam.hu/eng/hicnow.html>, (erişim Mart 2017).

şüphesiz Aliya İzzetbegoviç ve onun bir grup entelektüel arkadaşının tutuklanması ve hapsedilmesi (1983) katkıda bulundu. Aliya ve arkadaşların tutuklanması ve yargılanması tüm Yugoslavya Müslümanların dikkatini çekmiştir. 7 yıl sonra hapishaneden çıkışı ve Boşnakların başına geçmesi (1990) aynı şekilde Müslümanlar için önemli vakadır.²² Söz konusu İslami uyanışa Sırpların Arnavutlara karşı 1981 ve sonrası saldırgan tutumları, 1992-1995 Bosna savaşı ve 1999 Kosova savaşı ile beraber Arap-İslam ülkelerinden değişik vakıf, dernek ve sivil toplum kuruluşlarının katkıları da söz konusu İslami kimliğin oluşmasına vesile olmuştur. Öte yandan komünist rejimlerin çökmesi ve Balkanların demokratik sistemlere geçişi bu uyanışı hızlandırdı. Komünist rejimlerin dönemine nazaran günümüzdeki Müslümanların durumunun daha iyi olduğunu söylemek mümkündür.

İslam ülkelerinden gelen tecrübe ve kaynaklarla Müslümanlar siyasi anlamda daha da güçlenmeye başladılar. Balkanlardaki bu uyanış klasik anlamda siyasal İslamcılıkla açıklanabilecek bir olgu olduğunu söylemek zordur. Bu siyasal hareket bazı nitelikler taşımasına rağmen Balkan coğrafyasına has özelliklere bağlı bir şekilde gelişir. Bir yandan Komünist-Marksist alt yapısı öbür yandan da İslami altyapısını kullanarak Balkanlardaki Müslümanlar siyasal anlamda hesaba katılması gereken faktör olarak ortaya çıktı.²³ Bosna'da kökenleri Mladi Muslimani'ye (Genç Boşnaklar) uzanan SDA partisi kuruldu. Hâlâ Bosna'da Müslümanları temsil eden ve Müslümanlar nezdinde meşruiyeti tartışmasız bulunan SDA sadece Bosna'da değil Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'taki Müslümanları da etkilemektedir.

Sonuç olarak Balkanlarda İslamiyet'in kamusal alandaki etkisi siyasal rejimlerin, siyasal elitlerin, akademik ve kültürel entelejansiyanın zamansal davranışlarına bağlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür.

²² Daha fazla bilgi için bk. Alija İzzetbegoviç, *İslamska Deklaracija*, 1983.

²³ Müslümanların Balkanlarda Siyasal Faktör Olarak için bk. Xavier Bougarel, "Islam And Politics in The Post Communist Balkans, Institut D'etudes Politiques", *Paper Presented For The Socrates Kokkalis Student Workshop: New Approaches To Southeast Europe*, Cambridge, February, 1999.

Suudi Arabistan'ın Balkan Politikasının Motivasyonu

Suudi Arabistan'ın Balkanlara girişi Bosna savaşı ile başlayan Arnavutluk'taki rejim değişikliği ile devam eden ve 1999 Kosova savaşı sürecin bir sonucudur. Suudi Arabistan'ın bölge ülkeleriyle olan ilişkileri şüphesiz daha önceki dönemlere göre kısıtlı da olsa vardır. Yugoslavya devleti içerisinde yaşayan Bosna ve Kosova Müslüman halkları İslam Dünyası ile irtibat konusunda Yugoslavya'ya bir avantaj sağlıyordu. 1960'lı yılların ortasından itibaren Yugoslavya vatandaşı Müslümanlar, Arap ülkelerinde diplomatik hizmette bulundular.²⁴ Yugoslavya Federal Cumhuriyeti eski başkanı Josip Bros Tito Müslüman azınlıkları diğer Arap sosyalist cumhuriyetlerle ilişki kurma konusunda olumlu bir unsur olarak görüyordu.

Diğer yandan bu süreçte bir taraftan soğuk savaş gibi uluslararası düzenini etkileyen faktörler bitmiş, diğer tarafta Yugoslavya Federal Cumhuriyeti dağılma sürecine girmişti. Bu süreçlerin sonucunda oluşan ittifaklar ve yeni dünya düzeninde Suudi Arabistan da kendi konumunu güçlendirmeye çalıştı. Dolayısıyla Suudi Arabistan'ın Balkan politikası motivasyonunu biri yerel, ikincisi de küresel gelişmelere bağlı olarak uluslararası arenada gelişen şartlar neticesinde oluşan iki ayaklı politika olarak özetlenebilir.

1. Komünist-Marksist Rejimlerin Çökmesi ve Küreselleşme

Balkanlarda İslami hayat ve gelenek komünist ideolojinin etki ve baskısından dolayı zaten büyük ölçüde bir değişim yaşamıştır. Küreselleşme ise Balkanlardaki İslam geleneğinden ya da Müslüman kültürel kimliğinden koparmaya çalıştığı şeyi zaten komünizm büyük ölçüde yok etmiştir.²⁵

1990 yılı itibarıyla erozyona uğrayan ve çöken Komünist-Marksist siyasal sistemlerin bir sonucu olarak, Balkanlarda başlayan modernleşme ile birlikte kurulan yeni kimlikli devletçiklere, ihtiyaçlarını karşılayacak uluslararası aktörler ve güçler gerekiyordu. İslami uyanış Balkanlar'da

²⁴ Noel Malcolm, *Bosnia, A Short History*, New York: NYU Press, 1996, s. 197.

²⁵ Ahmet Alibaşç, *Globalization and İslam in Bosnian Muslim Practices*, Institute of Governmental Studies University of California, Berkeley, Center on Institutions and Governance Presentation no.4.

1989-90 sonrası bütün eski komünist ülkelerde gerçekleşen büyük sosyal değişimin aslında bir parçası oldu. Tüm bu ülkelerde Marksist modernleşme modeli başarısızlığa uğradı. Marksist ideoloji ve yorum reaksiyoner bir şekilde dinin yeniden canlanmasını sağladı.²⁶ Suudi Arabistan'ın Balkanlardaki bu dini uyanışın motor gücünü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bosna, Arnavutluk ve Kosova halkların uzun yıllar söz konusu Komünist-Marksist ideolojinin altında İslami kimliğin erozyonuna sebebiyet vermesine rağmen, değişik yollardan kimliklerini koruyan Müslümanlara bu süreçte Suudi Arabistan, başta Arnavutluk olmak üzere daha sonra Bosna²⁷ ve Kosova'da dini okullar, dini kurslar ve Kuran kursları açmak suretiyle İslami uyanışa hız verdi. Bu anlamda fiili olarak oluşan bu durumdan faydalanan Suudi Arabistan sadece dini anlamdaki yatırımlarla yetinmedi; ekonomik ve sosyal projeler aracılığıyla özellikle de finans ve bankacılık alanında ciddi adımlar attı. Sonuç olarak Yugoslavya'nın dağılması ve Balkan ülkelerinde Marksist-Komünist rejimlere dayanan siyasal sistemin çökmesi ve Batı tarzı demokrasilerin gelişimin başlaması sonucu oluşan daha ılımlı ve hürriyetçi bir ortamda Suudi Arabistan da faaliyetlerini arttırarak bölgede Müslüman jeopolitiğinde doğal bir aktör haline geldi.

2. ABD ile Ortaklık

Suudi Arabistan'ın Afganistan'daki SSCB'ye karşı ABD ile ortak hareket etmesi ile başlayan ve 1991 yılı Körfez savaşı ile devam eden ABD ortaklığı, Balkanlar zemininde de bu birlikteliğe etki etmiştir. 1990 yılında SSCB'nin düşmesi ABD'yi tek kutuplu bir dünyada süper güç haline getirdi. Suudi Arabistan'ın bu zamanda Balkanlarda bu kadar rahat hareket etmesi şüphesiz 1991 Körfez krizi ile ivme kazanan Suudi-ABD ilişkileri ile doğrudan bağlantılıdır. Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'e karşı birlikte hareket eden Suudi Arabistan ve ABD, karşılıklı ilişkilere bir süre

²⁶ Fikret Karçiç, *The Other European Muslims A Bosnian Experience*, Center for Advanced Studies, Saraybosna, 2015, s. 116.

²⁷ Ahmet, Alibaş, *Traditional and Reformist İslam in Bosnia and Herzegovina*, University of Cambridge, Center of International Studies, Saraybosna, 2003, s. 12-18.

de olsa rahatlık getirmiştir.²⁸ Bu durum ABD'nin müttefiki ve ortağı olan Suudi Arabistan'a, dünya siyasetinde ve uluslararası arenada kendisine açılan alanını kullanarak özgün bir aktör haline gelmek için imkân verdi. Ortadoğu'da, devrim ihracı politikaları güden rakibi İran'ın da Balkanlara olası etkilerini sınırlandırmak amacıyla ABD'nin tüm çekincelere rağmen özellikle Bosna savaşından sonra Suudi Arabistan'ın Balkanlardaki faaliyetlerine sessiz kalmak zorunda kaldı. Bunun yanında ABD bir şekilde Sovyetler bloğuna daha yakın gördüğü ve Komünist ideoloji ile yönetilen Yugoslavya'nın dağılmasına göz yumdu. Bu süreçte müttefiklerini seçmek yerine bu politikalarında yardımcı olabilecek tüm güçlerle geniş yelpazede işbirliği yapmak onun çıkarındaydı. Bununla birlikte Suudi Arabistan Soğuk Savaş döneminde ABD'nin önemli ticari ve güvenlik partneri olmasından ötürü Krallığın Balkanlardaki faaliyetlerine ve ilgisine kayıtsız kaldı. Nitekim Afganistan ve Birinci Körfez krizinde olduğu gibi iki ülke arasında bu tür süreçlerde yakın dayanışma ve ortak hareket etme kabiliyetinde oldukları görülmüştür.

3. Balkan Müslümanlarının Avrupa'daki Yaşamaları

İslam devletlerinin çoğunda Avrupa ve genel olarak Batı önemli hedeflerin başına gelmiştir. Örneğin Osmanlı Devleti Avrupa içlerinde ilerleyerek Balkan coğrafyasına hâkim olmaya özel bir önem atfetmiştir. Avrupa coğrafyası gibi cazibeli olan bir kıtada Müslüman azınlık unsurlarını güçlendirmek Müslüman ülkelerin ve İslam dünyasındaki dini önderlerin genel olarak uğraşmak istediği bir meseledir. Balkanlardaki Müslümanlar Avrupa kıtasında yaşayan halklar olarak, onların siyasal konumlarını ve dini kimliklerini güçlendirebilmek için Müslümanlar gayret göstermektedirler. Muhtemelen bu zihni arka plan Suudi Arabistan'ı da Balkanlardaki Müslümanlar ile ilgilenmeye sevk etmiştir.

4. Mezhep Yayılmacılığı ve Etnik Kimlik Gücü

Suudi Arabistan'ın dış politikasında önemli bir yer edinen Vehhabiliği yaymak ve bu sayede kendi jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmek

²⁸ Carole Rakodi, (ed) Religioun, *Religious Organizations and Development Scrutinizing Religious Perception and Organizations*, Routledge Chapman Hall, Londra, 2013, s. 175.

Suudi Arabistan'ın Balkanlarda yayılması açısından önem arz eder. Vehhabi ulemanın da baskısıyla Krallık dünyadaki Müslümanları ilgilendiren işlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Filistin, Afganistan, Somali ülkeleri ve Balkanlarda Bosna Hersek ve Kosova gibi halklara yardım etmek Suudlular açısından gerekli bir şey olarak görülmüştür. Vehhabi ulema ile Suudi devleti arasındaki ilişkiler kuruluşundan itibaren ortaklık üzerine tesis edilmiştir.²⁹ Suudi Arabistan'da Vehhabi ulema yargı ve eğitim alanlarında yetkiye sahiptir.³⁰ Vehhabilik Suudi dış siyasetinde ve devletin iç mekanizmasında her zaman önemli rol oynamıştır.³¹ Suudi krallığı rejimini meşrulaştırmak için ulemaya önem verir. Ulema ile ortak noktalarda buluşmak krallığa dini ve hukuki meşruluk sağlar.³² Bu ortaklık dış politikaya da sırayet etmiştir. 1991 yılında Irak karşıtı harekâta ABD askerlerinin Suudi Arabistan'da konuşlandırılması ve Irak'a karşı harekât meşruluğu ulema tarafından cevaz verilen önemli bir ortaklık olmuştur.³³ Böylece içeride ve dışarıdaki siyasal konularda ulema, Suudi politikalarını meşrulaştırma konusunda önemli görevler ifa etmektedir. Suudi devleti özellikle dindar kişilikleri yardım görevlisi olarak görevlendirerek dış ülkelere yollamaktadır. Nitekim Balkanlara giden ve geçiş döneminde görev yapan Suudlu vatandaşların birçoğu dindar kişilikleriyle tanınmıştır.

Diğer önemli bir etken ise Balkanlı Müslümanlar ile Suudi ve Selefi ulema arasında oluşan duygusal yakınlık olarak zikredilebilir. Modern dö-

²⁹ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvandan Cüheymana Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, Rağbet, İstanbul, 2003, s. 30-34.

³⁰ David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, I.B. Tauris, London, 2009, s. 105.

³¹ Daha fazla bilgi için bk. David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, Library of Modern Middle East Studies, I.B.Tauris & Co Ltd, New York, 2006; Nabil Mouline, Ethan S. Rundell, *The Clerics of Islam: Religious Authority and Political Power in Saudi Arabia*, Yale University Press, USA, 2014. Robert Lacey, *Inside the Kingdom: Kings, Clerics, Modernists, Terrorists, and the Struggle for Saudi Arabia*, 2009.

³² C.M Helms, *The Cohesion of Saudi Arabia: Evolution of Political Identity*, John Hopkins University Press, Maryland, 1981, s. 70; Ayrıca bk: Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", *Dini Araştırmalar*, 7/20, 2004, s. 205-234.

³³ Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye", *Dini Araştırmalar*, 7/20, 2004, s. 205-234.

nemde önde gelen Selefi imam hadisçi Nasruddin el-Albanî'dir. Albani'nin Arnavut asıllı olması ve Arnavutça vaaz ve sohbet etmesi Arnavutlar ile Selefilere, dolaylı olarak da Suudlularla arasında gönül köprülerinin oluşmasına vesile olmuştur. Muhammed b. Abdulvehhab'ın öğretileri ve daha sonra Arnavut asıllı Albani'nin kitapları ve eserleri yerel imamlar tarafından tercüme edilmesi,³⁴ yayınlanması ve vaazlarda ve sohbetlerde bu kimliğin öne çıkarılması karşılıklı olarak etkileşimi arttırmıştır. Bu doğrultuda vurgulanması gereken başka bir husus da Balkanlarda ve özellikle Arnavut hoca ve müşitlerin büyük bir çoğunluğunun şeyh Nasruddin el-Albanî'nin öğrencisi olmasıdır. Bu da hem Albanî'nin Balkanlı öğrencilerle ilgilenmesi hem de öğrencilerin yakın buldukları bir âlimin etrafında daha rahat bir ilim atmosferi bulmalarından kaynaklanmaktadır. Bu dönem içerisinde Albani'nin öğrencileri Balkanlarda irşad ve davet faaliyetleri ile ciddi anlamda etki etmeye başladılar. Çünkü Balkanlarda etnik kimliği ile özdeşleşen insanlara aynı etnik kökenden verilen referansların söz konusu davanın kabulünü kolaylaştırmada büyük ölçüde faydası görülmektedir. Bu kapsamda Suudi Arabistan'ın da resmi mezhebi olan Vehhabilik ve öğretilerini destekleyen Krallık ile Balkanlı Müslümanlar arasında gönül bağlarını inşa edilmiştir.

5. Pan-İslamizm politikaları

Suudi Arabistan devleti kuruluşundan itibaren İslami motif ve öğelerin öne çıkarılması konusunda hiç çekimser davranmamıştır. Bu anlamda Müslümanların en çok değer verdiği kutsal beldelerini de sınırları içerisinde barındıran Krallık dünya Müslümanları üzerinde ciddi bir tesir gücü bulundurduğuna inanmaktadır. Pan-İslamizm politikaları her ne kadar kurumsal olarak Kral Faysal ile birlikte başlamışsa da esasen Orta-doğu jeopolitiğinde bu tür nüveleri bulmak her zaman mümkündür. Zira Krallığın doğal yapısı bu jeo-kültüre imkân tanımaktadır.

Kral Faysal döneminden itibaren Suudi Arabistan, Pan-İslamizm politikaları aracılığıyla dünyada bütün Müslüman halkların birleştirilmesini

³⁴ Ardian Kastrati, "The Relation Between İslam and Democracy in Kosovo: The Roles and Contributions of the Religious Leaders in the Democratization Process", *European Scientific Journal*, October 2015 /Special Edition Vol.1, s. 571.

hedeflenmiştir.³⁵ Bu çabalar çerçevesinde Arabistan, ‘İslam Konferansı Örgütü’nün kurulmasına ön ayak olmuştur. Söz konusu örgüte bağlı birçok finans, eğitim ve sosyal yardım kurumu oluşturulmuştur. Bu kurumlar sayesinde Krallık, Pan-İslam siyasetini yaygınlaştırarak İran gibi diğer İslam ülkelerine karşı da bir tür denge arayışında olduğunu görülür. Özellikle Bosna savaşı esnasında Suudi Arabistan’ın her yönüyle Bosnalı Müslümanlara imkânlar sunması bunun işaretidir. İran’ın bölgedeki faaliyetlerini izleyen Suudlular bu durumdan rahatsız olarak kendi faaliyetlerini arttırmışlardır.³⁶ Kral Faysal döneminde Panislamizm politikalarının Balkanlara olan yansımaları her ne kadar kısıtlı ölçüde olmuşsa da,³⁷ daha sonraki dönemlerde Krallığın o bölgeye yaklaşımını şekillendirmede büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Zira erken dönemde Balkanlar kapalı ve sıkı rejimlerle yönetilirken, Suudi Arabistan’ın açılımı dünyadaki etkisinin henüz ilk aşamasındaydı.

6. Hac İbadeti

Suudi Arabistan ile Balkanlı Müslümanları arasında karşılıklı olarak iletişim ve etkileşimini etkileyen önemli faktör hiç şüphesiz Hac görevidir. Hac Suudi yönetimini Müslümanlar gözünde güçlü kılan, meşru ve doğal bir faktör haline getirmiştir. Dünyadaki tüm Müslümanlar Hac yoluyla Suudi Arabistan ile gönül bağı kurmalarına vesile olmuştur. Bu anlamda Suudi Arabistan da Hac üzerinden Balkan Müslümanlarına nüfuz edebilmiştir. Bazen Hacıları misafir etmek suretiyle, bazen de bizzat kralın misafiri olmak üzere Hac, Balkanlı Müslümanlar ile Suudi krallığı arasında gönül bağı oluşturan bir vesile olmuştur. 1990 yılından itibaren Suudi Arabistan Balkanlardaki Müslümanların aydınları, dini önderleri, önde gelen muhafazakâr eğitilmiş kişileri ve imamları her sene kabile oluşturarak Hacda bizzat Kralın misafiri olarak ağırlamıştır. Mesela 2003 yılında Kral Fahd

³⁵ Daha fazla bilgi için bk. Thomas Hegghammer, “Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism since 1979”, *Cambridge Middle East Studies*, Cambridge University Press, 2010.

³⁶ “Bosnia Fire Official with Ties to Iran”, *Los Angeles Times*, 20 Kasım 1996; Mike O’Connor, “Spies for Iranians Are Said to Gain a Hold in Bosnia”, *The New York Times*, 28 Kasım, 1997.

³⁷ Thomas Hegghammer, “Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism since 1979”, *Cambridge Middle East Studies*, Cambridge University Press, 2010.

bin Abdulaziz, Arnavutluk'tan da gelen 1000 kişiyi bizzat kendisi karşılayarak büyük teveccüh göstermiştir.³⁸ Hac sadece dini bir görev değil aynı zamanda kültürel anlamda bir ağırlık taşımaktadır. Nitekim Osman Musliu'ya göre Hac, Balkan Müslümanları için kutsi olan bir görevin yanında ümmet aralarındaki bağlantıları canlı tutan bir köprü olmuştur.³⁹

7. Hayır ve Yardım İşlerinde Öncü Olmak

Suudi Arabistan dünyada hayır işlerinde öncü ülkelerin başına gelmektedir. Afrika, Asya ve Avrupa'nın Balkanlar gibi coğrafyalarında Suudi Arabistan hiçbir çıkara dayanmadan insani boyutunu ön planda tutarak yardımlarda bulunmuştur. Suudi Kalkınma Fonu ve Kral Faysal Vakfı gibi devletin yardım kuruluşları bu anlamda dünyada birçok projeye finansal kaynak sağlamıştır.⁴⁰ Sadece Kral Fahd 1982-2005 döneminde Avrupa, Afrika ve Asya'da İslam davasını yüceltmek için milyarlarca dolar dağıtmıştır. Dünyada 210'dan fazla İslam Merkezi, 1500'den fazla camii, 202 kolej ve İslam eğitimi yaygınlaştırmak üzere 2000'den fazla Kuran Kursu bu dönemde inşa edilmiştir.⁴¹ Balkan coğrafyasında özellikle 1990'lardan sonra Suudlular, başta Arnavutluk daha sonra Bosna'da ve Kosova halka eğitimden sağlığa kadar her alanında insani yardımlar ve sosyal projeler uygulamaktadır. Kosova ve Makedonya'da insani yardımlar ön plana çıkarken Bosna Hersek ve Arnavutlukta yardımlar finans ve bankacılık alanında yoğunlaşmaktadır. Krallığın sağladığı karşılıksız krediler veya faizsiz para, savaştan bitkin çıkan Bosna Hersek'in ve Komünizmden çıkan yeni Arnavutluk'un ihtiyaç duyduğu önemli kaynaklardı. Nitekim özellikle Bosna Hersek merkez bankasında Suudi yatırımlar ve fonlar hâlâ ağırlığını devam ettirmektedir.

³⁸ "King Fahd Issues Order to Host Pilgrims", 13 Ocak 2003, www.saudinf.com (erişim 22 Mart 2017).

³⁹ Osman Musliu ile Mülakat, 10 Mart 2016.

⁴⁰ "Overall Performance Report of the Islamic Relief Organization", *Annual Report 2012-2013*, s.23, <https://drive.google.com/file/d/0B7umQUK95XCRTjhN-bi00ekV3b1k/view?pref=2&pli=1> (erişim Mart 2017).

⁴¹ J. Millard Burr, Robert O. Collins, *Alms for Jihad: Charity and Terrorism in the Islamic World*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 41; Shaul Shay, *Islamic Terror and the Balkans*, Transaction Publishers, London, 2007, s. 48.

1992-1995 Bosna Savaşı ve Kral Fahd

1992 ilkbaharında, Bosna-Hersek hükümeti bağımsızlık referandumu düzenleyip, bağımsızlık lehine oy çıkınca Bosnalı Sırp lar boykot kararı aldı. Ancak Sırp lar, Bosnalı Müslümanlar tarafından yönetilen bağımsız bir devleti asla kabul etmeyeceklerini ilân ettiler. Sırbistan kontrolünde ve destek teşvikleri ile Bosnalı Sırp lar Boşnak Müslümanlara karşı iç savaşa girişti. Nisan 1992 yılında Bosna-Hersek'in bağımsızlığının uluslararası güçler tarafından tanınmasına rağmen, Bosnalı Sırp lar, ülkenin %70'nin kontrolünü ele geçirdi ve Bosnalı Müslümanların öldürerek sıra dışı katliamlar başlatıldı.

Sivil katliamlar ivme kazandıkça Kral Fahd, Sırp ların etnik temizlik amacıyla Bosnalı Müslümanların katletmeleri ciddiyet kazanınca mesele ile ilgilenmeye başladı. Kral, Sırp saldırganlığını kınadı ve Sırp vahşetine uluslararası toplumu uyardı. Aynı zamanda Bosnalı Müslümanların acılarına son vermek için uluslararası eylem çağrısında bulundu. Kral Aralık 1992 yılında, Bosna Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç ile bir araya gelerek kendisine sınırsız yardım sözü verdi.⁴² Aynı yıl Bosna'daki Müslümanların kötü durumuna dikkat çekmek için İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) olağanüstü toplantısına ev sahipliği yaptı.⁴³

Temmuz 1993 yılında yapılan İKÖ toplantısında yedi üye devlet, eski Yugoslavya'daki Birleşmiş Milletler Koruma Kuvvetleri kapsamında, barış ve güvenliği sağlamak amacıyla 17.000 asker göndereceklerini taahhüt ettiler. Bu toplantılar ve organizasyonlar Bosna'daki çatışmayı çözmek için Suudi Arabistan tarafından mümkün olan her diplomatik kanalı kullanarak gösterilen çabaların başlangıcını teşkil etmektedir. Bu sürecin bir parçası olarak Bosna'daki Müslümanlara diplomatik desteğinin yanında insani yardım çalışmalarını koordine etmek için Kral Fahd Bosna cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç ile düzenli olarak toplantı tertip etmiştir.

Sırp ların Boşnaklara karşı uyguladıkları şiddet dozu artıp Bosna'daki krizin tırmanması üzerine, Bosnalı Müslümanlara yardım sağlamak için Suudi Arabistan Hükümeti, Suudi halkına bağışı teşvik eden yardım kam-

⁴² Burr, Collins, a.g.e., s. 121.

⁴³ King Faisal Foundation, www.kff.com (erişim Mart 2017).

panyaları başlattı. Bu amaçla Krallık Bosna Müslümanları için toplanan özel bağışların koordinasyonu için Mayıs 1992 yılında Riyad Valisi Prens Selman başkanlığında bağışları tahsil etmek için 'Yüce Komite'sini kurdu. Denizden ve karadan Bosna şehirlerinde ve kasabalarında mahsur kalan insanlara, yardım ulaştırılmak üzere 14 koordinasyon merkezi kurarak iyi bir dağıtım sistemi oluşturulmuştu.

Bosna Hersek krizinin zirveye ulaşması ve dünya medyasının bizzat Bosna krizine ve özellikle Müslümanların durumunda odaklanması sonucunda birçok ülke yardım faaliyetlerini arttırmıştı. Ancak bu dönemde, Krallığın Bosna Hersek'e olan ilgi ve alakası kameraların arkasında da devam etti. Kral Fahd'ın emriyle Sırp tarafından evsiz kalan mülteciler için kamplar inşa edildi, Suudi destekli sağlık hizmetleri verildi, su kuyuları ve gereçleri restore edildi, okul, ev ve camiler inşa edildi. Krallık bu dönemde 7,000 yetimin sağlık harcamalarını finanse etti. Özetle savaş döneminde veya 'etnik temizlik' sürecinde savaş sonrası – yani inşa süreci hariç – Suudi Arabistan Bosnalı Müslümanların acılarını hafifletmek için 450 milyon dolar yardım sağladı. Bizzat Kral Fahd'ın şahsi gayret ve çabalarıyla sağladığı yardım miktarı ise 100 milyon dolardan fazladır.⁴⁴

Dönemin gazeteleri, Suudi Arabistan'ın Amerika Birleşik Devletleri'nin bilgisi dâhilinde veya zımni işbirliği ile – ki ABD yetkililer bu iddiayı reddetmiştir – Bosna'daki hükümet güçlerine 300 milyon dolar tutarında silah yardımı yaptığını yazdı.⁴⁵ Değişik kitaplar, raporlar ve gazetelerde dile getirilen bu iddia resmi anlamda bir açıklama veya hukuken ispatlanmış bir şey olmadığı için bu doğrultudaki bilgilere ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.

Bosna'da Suudi Arabistan'ın Görünürlülüğü; Kral Fahd Cami ve Kültür Merkezi

Suudiler savaştan sonra kapsamlı bir cami yapım programı uygulayarak Kral Fahd Camisini finanse ettiler.⁴⁶ Kral Fahd Cami, Suudilere

⁴⁴ Bosnia Herzegovina, www.kingfahdbinabdulaziz.com (erişim 25 Mart 2017).

⁴⁵ İrin Molotsky, "US Linked to Saudi Aid for Bosnians", *The New York Times*, 2 Şubat 1996, (erişim Mart 2017).

⁴⁶ Zev Moses, *Neo-Liberalism, The Islamic Revival, and Urban Development in Post-War, Post-Socialist Sarajevo*, University of Toronto, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 35.

maliyeti on milyonlarca dolar bulan ve Balkanlarda inşa edilen en büyük camilerden bir tanesidir. Cami Saraybosna'nın merkezinde ve şehrin silüetini oluşturan oldukça büyük bir yapıdır.⁴⁷ Savaştan sonra inşasına başlanan ve tamamlanması beş yıl süren camii 1.830 metre karedir. Camiye ait 46 metre uzunluğunda iki tane minare bulunmaktadır. Cami içinde avlusunda yaklaşık 2500 kişi aynı zamanda ibadetini yapabilmektedir ve modern Arap mimari yapısına uygun olarak inşa edilmiştir.⁴⁸ Günümüzde Balkanların en büyük camisi olan eser Suudi etkisini ifade etmek için önemli bir göstergedir.

Camiye bağlı olarak bir de kültür merkezi bulunmaktadır. Günümüzde Arapça, İngilizce ve bilgisayar derslerin yanında İslami ilimler hakkındaki sohbetlerin ve vaazların dışında süreli din eğitimi dersleri de verilmektedir.

Külliyenin tamamlanmasına müteakip yıllarda, nispeten ülkede hâkim olan siyasal belirsizlikten dolayı, genellikle Bosna İslam Riyasetinden bağımsız bir şekilde hareket edilmiştir. Ancak sistemin yavaş yavaş düzelmesiyle, Suudi destekli Kral Fahd Kültür Merkezi özerklik davranışlarını bir yana bırakıp Bosna Diyanet İşleri Başkanlığı ile sıkı bir işbirliği içine girmiştir.⁴⁹

Suudi Arabistan'ın Yardım Politikaları

Suudi Arabistan dünyada yardıma muhtaç insanlara yardım eden en önemli ülkelerin başına gelmektedir. Suudi Arabistan'ın yardım politikalarına bakıldığı zaman, bunu oluşturan bazı önceliklerin var olduğu görülür. Krallığın yardım yapmasını hızlandıran bazı nedenler şöyle sıralanabilir:

- a. Bir dış politika aracı olarak yardım etmek,
- b. Yardım etme konusunda dini motifleri incelemek,

⁴⁷ Sarah N. Stern, (ed), *Saudi Arabia and the Global Islamic Terrorist Network America And The West Fatale Embraces*, Palgrave Macmillan, United States, 2011, s. 201.

⁴⁸ <http://www.dzamiye.info/index.php?p=objekte&f=show&id=1221> (erişim Ocak 2017).

⁴⁹ Ahmet Alibaşçı, *Traditional and Reformist İslam in Bosnia and Herzegovina*, University of Cambridge, Center of International Studies, 2003, s. 8

- c. Ticari çıkarları gözetleme
- d. İnsani ihtiyaçlarını gözetmek,
- e. Yumuşak güç olarak bağış kurumunu kullanmak.⁵⁰

Arap yardım kuruluşları genellikle Arap ülkelerine fonlarını aktarmaktadırlar. Suudi fonlarından % 50 civarındaki meblağ Arap ülkelere yardım olarak gitmektedir.⁵¹ Diğer yandan Suudi yardımların önemli bir bölümü İslami ülkelere aktarılmaktadır. İslam ülkelere yönelik yardımlarda dini amaçlar ve hedeflerin önemli olduğunu görülmektedir.⁵² Burada özellikle yardım kurumunun 'yumuşak güç' olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Arap ve Müslüman halkaların dışında Suudi Arabistan, dünyada özellikle uluslararası nüfuzu arttırmak yardım unsurunu kullanmaktadır. Bu bakımdan Nepal, Kenya ve Haiti'de yaptığı katkıları zikredilebilir. Bunun yanında 11 Eylül olaylarından sonra uluslararası baskılara maruz kaldığı bir süreçte uluslararası güçlerle diyalogunu arttırmak için yardım faaliyetlerini⁵³ lobcilik anlamında kullandığını görülür.

Günümüzde verilere göre Suudi Arabistan 1973 yılından itibaren dünyada en fazla yardım yapan ülkelerdendir. Suudi Krallığı 1973-1979 yılları arasında yardım konusunda Arap ülkelerin toplamında % 51 ile baskın bir ülke haline gelmiştir. 1995-2005 yılları arasında Arap ülkeleri arasında toplam yardımın % 70'i Suudi Arabistan'a aittir.⁵⁴

Petrolden gelen gelirler sayesinde 1970 yılından itibaren Suudi Arabistan, tüm dünyada Vehhabiliği yaymak için geniş yardım sistemi kurmuştu. 1990 ile 2000 yılları arasında Suudi krallığı devlet kasasından

⁵⁰ Espen Villanger, *Arab Foreign Aid: Disbursement Patterns, Aid Policies and Motives*, Chr. Michelsen Institute, Norway, 2007, s. 17-22; Khalid Al-Yahya, *Nathalie Fustier, Saudi Arabia as a Humanitarian Donor: High Potential, Little Institutionalization*, Global Public Policy Institute (GPPi), Berlin, Mart 2011.

⁵¹ Espen Villanger, *Arab Foreign Aid: Disbursement Patterns, Aid Policies and Motives*, Chr. Michelsen Institute, Norway, 2007, s. 9.

⁵² Espen Villanger, *Arab Foreign Aid: Disbursement Patterns, Aid Policies and Motives*, Chr. Michelsen Institute, Norway, 2007, (s. 17.)

⁵³ Khalid Al-Yahya, *Nathalie Fustier, Saudi Arabia as a Humanitarian Donor: High Potential, Little Institutionalization*, Global Public Policy Institute (GPPi), Berlin, Mart 2011, s. 26-27.

⁵⁴ Espen Villanger, *Arab Foreign Aid: Disbursement Patterns, Aid Policies and Motives*, Chr. Michelsen Institute, Norway, 2007, s. 3-4.

İslam dünyasına yönelik 70 milyon dolar tutarında yardımlar gerçekleştirmişti. Günümüzde Suudi Arabistan'da resmi yardım kuruluşların yanında 240'tan fazla yardım yapan sivil toplum kuruluşu (STK) bulunmaktadır. Tüm bu kuruluşların fonu 3 ile 4 milyar dolar arsında bir meblağı oluşturmaktadır.

Suudi Arabistan'ın Balkanlarda Yardım Politikaları ve Balkanlarda Hareket Eden Suudi Arabistanlı Yardım Kuruluşları

Eski Yugoslavya topraklarında büyük veya küçük insani yardım kuruluşları ve Sivil Toplum Kuruluşları özellikle Bosna Hersek'te faaliyet alanı buldu. Onların faaliyetleri Bosna Hersek genel yardım faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Riyad ABD Büyükelçiliğine göre yalnız 1994 yılında Suudi vatandaşları Bosna'ya yardım için İslami STK'lar aracılığıyla 150 Milyon dolar meblağ bağış yaptı. Bosna'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının ofislerinde çoğu Saraybosna, Zenica ve Tuzlalılar yer almıştır.

Ayrıca 1995 yılında başlayan ve Bosna Diyanet İşleri Başkanlığı ile çeşitli dönemlerde özerklik sözleşmesi imzalayan birçok multi milyon yabancı vakıf kuruldu. Bosna başkenti Saraybosna'da Kral Fahd Kültür Merkezi bu tür örneklerden sadece biridir. Bir diğer Suudi destekli kültür merkezi Bosna'nın ortasında Bugonya şehrinde kuruldu. Aynı şekilde başkent Saraybosna'ya yakın Hadzici kentinde kültür merkezi gibi⁵⁵ kurumlar Suudi Arabistan'ın Bosna Hersek'teki kültürel etkisini ciddi anlamda arttırmıştır.

Bosna ile başlayan yardım kampanyaları Kosova krizi ile birlikte devam etti. Ancak bu sefer Bosna'daki personel ve tecrübenin sonucunda Suudluların yardımları daha sistematik ve organize niteliği taşımıştır. Arnavutluk'ta bulunan Suudi Arabistan maslahatgüzarı Salih Abdullatif Santis'in Saudi Gazette'ye verdiği bilgilere göre; 1999 yılında Suudi Arabistan Kosova savaşından etkilenen mültecilere, içinde çadır, hurma, halı ve battaniye barındıran 120 ton ağırlığında iki tane yardım uçağı gönderen ilk ülkedir.⁵⁶ Cidde'den veya Riyad'dan kalkan bir Suudi C-130 Hercules ka-

⁵⁵ Ahmet Alibaşic, *Traditional and Reformist Islam in Bosnia and Herzegovina*, University of Cambridge, Center of International Studies, Saraybosna, 2003, s. 8.

⁵⁶ Delinda C. Hanley, *Muslim Countries Send Huge shipments of Aid of Kosovo Refugees*, Washington Report on Middle East Affairs, July/August 1999, s. 6-13.

bartma yardım uçağı, Arnavutluk'un başkenti Tirana'ya uçarak mülteciler için inşa edilen hastaneye varmıştır. Krallık Arnavutluk ve Makedonya'da cerrahi, pediatrik ve jinekoloji koğuşlarla donanımlı 10'dan fazla sağlık ocağı kurdu.⁵⁷

Devlet ve STK'ların yanında Cidde'de uydu yayını yapan İkra Televizyonu izleyicileri canlı yayında bağlayarak yaklaşık 9 milyon dolar yardım toplamıştı. Öte yandan Cidde merkezli İslami Yardım Örgütü aynı yöntemi kullanarak Kosovalı mülteciler için 12 milyon dolar topladığını açıklamıştı. Bunun yanında 'Wa'islamah Group' adında organize olan Riyad'lı gençler Makedonya'da yaşayan Kosovalı mülteciler için yardım kampanyası başlatarak 1,5 milyon dolar toplamışlardı.⁵⁸ Suudi Arabistan Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği'nin raporuna göre sadece 1994 yılında Balkanlara işlev görmek için Suudi vatandaşların bağışladığı meblağ 150 milyon doları geçmiştir. Krallık Kosova savaşı döneminde yerel Müslüman halka yardım etme konusunda oldukça aktifti. Nakit ve gıdanın yanı sıra tıbbi malzemeler dâhil bu dönemde Arnavutluk'ta kalan Kosovalı mültecilere 20 milyon dolar yardım yapıldı.⁵⁹ Suudlu STK'ların hayırsever faaliyetleri kapsamında yiyecek, giyecek ve ilaç yardımı yapılırdı. Bunun yanında yetimhane, okul, hastane ve mülteci kamplarına destek, konut inşaatı, altyapı desteği ve tarımsal faaliyetler de desteklenmekteydi.⁶⁰

Öte yandan Suudlular tarafından yapılan yardımlar sıklıkla amacından saptırılarak terörle ilişkilendirilmiştir. Özellikle Balkanlarda Müslüman halklarla mücadele eden Sırplar bu tür söylemler geliştirmişlerdir. Bu fikrinin doğru olmadığı bizzat Suudi Arabistan Milli Savunma Bakanı Prens Sultan bin Abdulaziz tarafından ifade edilmiştir. Prens, Suudi Arabistan'dan giden yardımları tam olarak denetlemeyeceklerini belirtmişti.

Krallık sadece insani yardımlar yapmakla yetinmeyerek, Kosova'ya diplomatik ve siyasal desteklerini de açıklamıştı. Gerek Birleşmiş Milletler toplantılarında gerekse İslam Konferansına üye ülkelere Kosova'yı

⁵⁷ A.g.e., s. 6-13.

⁵⁸ A.g.e., s. 6-13.

⁵⁹ Frank Gardner, "Middle East Gulf Arabs Aid Kosovo Refugges", *BBC News*, 24 Nisan 1999, (erişim 03 Mart 2017)

⁶⁰ *CIA Report on NGOs With Terror Links*, 1996, https://en.wikisource.org/wiki/CIA_Report_on_NGOs_With_Terror_Links (erişim 09.12.2015)

destekleme çağrısı yaptı.⁶¹ Dolayısıyla Suudi kamuoyu Sırpların sivil Müslümanlara yaptıkları saldırılara karşı Kosovalı Müslümanlara destek oldu.⁶²

1992-2000 yılları arasında Balkanlarda cereyan eden çatışma ve istikrarsızlık döneminde İslam ülkelerinden özellikle Körfez ülkeleri yardım anlamında seferber olmuştu. Suudi Arabistan'ın bu dönemde Balkanlarda ezilen Müslümanlara karşı yaptığı yardımların ciddi bir etki oluşturduğunu söylemek gerekir. Zira duygusal bağlantılarının yanında, objektif bir ilişki de söz konusudur. Bu dönemde savaştan dolayı insanların ekonomileri bozulmuş, geçimini temin edecek gelirler sifıra inmiş, dolayısıyla birçok insan için tek gelir kaynağını dışarıdan gelen yardımlar oluşturuyordu. Bu ilişki pek çok zamanda sadece ekonomik çıkar ile sınırlı değildi, genellikle bölgedeki insanlarla farklı etkileşim içerisine girerek Suudi Arabistan sempatisi arttırılıyordu. Bu anlamda bölge insanının Suudi devletine veya halkına karşı olan olumlu düşüncelerini bu kontekste oturtmak gerekmektedir. Her ne kadar Suudi Arabistan coğrafi anlamda uzak görünse de gerek insani, gerekse diplomatik ve kültürel anlamda yakınlık ve en önemlisi belki de dini yakınlık söz konusu iletişimi kolaylaştıran unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda bazı vakıflardan bahsetmek ve onların Balkanlardaki faaliyetlerini tanımak Suudi Arabistan'ın politikalarını anlamamıza imkân verecektir.

1. el- Haremeyn Vakfı (Muessesetu el-Haremeyn el Hayriye)

El-Haremeyn Vakfı Suudi Arabistan'ın en önemli ve en göze çarpan vakıflarının başına gelir. El Haremeyn, 1990'ların başında kurulan Suudi Arabistan merkezli kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur. Vakıf dünyanın 150 ülkesinde faaliyet göstermiştir. Genel merkezi Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'dadır. Vakfın kuruluş amacı Suudi Arabistan'da toplanan fonları dünya geneline dağıtmak olarak belirlenmiştir. Yıllık bütçesi 30 milyon dolardan, 80 milyon dolara kadar çıkmaktadır. İslam dünyasında 1300'den fazla cami inşaatı yapan vakıf, bu camilerde imamlık

⁶¹ Frank Gardner, "Middle East Gulf Arabs Aid Kosovo Refugges", *BBC News*, 24 Nisan 1999, (erişim 03 Mart 2017).

⁶² Frank Gardner, "Middle East Gulf Arabs Aid Kosovo Refugges", *BBC News*, 24 Nisan 1999, (erişim 03 Mart 2017).

yapan imamların maaşını ödemiş ve İslam dünyasında davetçi (dai) işini yapan 3000'den fazla kişiye maddi destek vermiştir.⁶³ Bunun yanında vakıf kitap projeleri ve broşürler hazırladı, su kuyuları, tıbbi tesis ve 20'den fazla yetimhane inşa etti.⁶⁴

Her ne kadar Suudi yetkililer el-Haremeyn vakfı ile bir bağlantılarının olmadığını ve vakfın tamamen sivil bir kuruluş olduğunu iddia etseler de Suudi yönetiminde yer alan kişiler vakfın yönetiminde de etkili oldukları görülür. Ancak bu tam olarak netlik kazanmış değildir. Bosna savaşı döneminde Suudi yardım kuruluşlarında çalışan Bahreynli Ali Ahmed Ali Hamid adındaki bir gönüllü, vakfın Bosna'ya ulaşmak isteyen gönüllülere yardımcı olduğunu söylemektedir.⁶⁵

2002 yılında el-Haremeyn Vakfının Bosna şubesi yapılan operasyonlar sonucu faaliyetleri yasaklandı. Ancak vakıf farklı isimler altında Travnik şehri etrafına örgütlenerek faaliyetlerini devam ettirmeye çalıştı.⁶⁶ Arnavutluk ayağı ise CİA yetkilileri vakıf çalışanları Avrupa genelinde terör faaliyetlerinde bulunacakları gerekçesiyle Arnavutluk'a giderek Arnavutluk yetkililerine haber verip vakfın kapatılmasını sağladılar.⁶⁷

Vakıf el-Kaide ile ilişkileri olduğu gerekçesiyle 2005 yılında Balkan ülkelerinin genelinde yasaklandı. Buna rağmen vakıf 2009 yılında dava açtı ve 2014 yılında yasaklanmış vakıflar listesinden Birleşmiş Milletler tarafından çıkarıldı.⁶⁸ Bu anlamda el-Haremeyn vakfı 2000'li yılların ba-

⁶³ Report, National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, http://govinfo.library.unt.edu/911/staff_statements/911_TerrFin_Ch7.pdf (erişim 06. Mart 2016).

⁶⁴ Report, National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, http://govinfo.library.unt.edu/911/staff_statements/911_TerrFin_Ch7.pdf (erişim 06. Mart 2016).

⁶⁵ Hegghammer, a.g.e., s. 49.

⁶⁶ Protecting Charitable Organizations -A, Resorce Center, U.S. Department of the Treasury.

⁶⁷ Protecting Charitable Organizations -A, Resorce Center, U.S. Department of the Treasury.

⁶⁸ Shembulli Portal, Keshilli i Sigurimit fshine 'al-Haramain' nga Lista e saj e Sanksione nga 'al-Qaida', 31.10.2014, <http://shembulli.com/lajme/6189-keshilli-i-sigurimit-fshine-al-haramain-nga-lista-e-saj-esanksioneve-per-al-qaida> (erişim 16 Şubat 2017).

şında güvenlik kurumların güçlenmesi ve özellikle 11 Eylül olaylardan sonra denetime tabi tutulduğu anlaşılmaktadır.

2. Suudi Arabistan Uluslararası İslami Yardım Kuruluşu (İİRO) (Hey'etu'l-İğaseti'l-İslamiyeti'l-Aleмиyye bi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti'i es-Suudiyye)

Resmi internet sayfasında verilen bilgilere göre İslam Konferansından doğan ve uluslararası nitelikte işlev gören bir kuruluştur. Örgüt 1978 yılında kurulup genel merkezi Suudi Arabistan'ın başkenti Cidde'dedir.⁶⁹ Verilen resmi bilgilere göre, kuruluşun amacı dünya çapında sıkıntılı ve muhtaç insanların acılarını hafifletmek ve onlara yardımcı olmaktır.⁷⁰ Ayrıca İslam Dünyasında yetimhaneler kurmak, mesleki eğitimi desteklemek ve küçük işletmelere yardımcı olmak, eğitim müfredatları geliştirmek, öğrencilerine burs sağlamak, okullar ve diğer sivil amaçlı binaları inşa etmek ve sağlık hizmetleri sunmak da yine kuruluşun amaçları arasında sayılmaktadır.⁷¹

Örgüt Balkanlarda Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan Kosova ve Makedonya'da faaldir.⁷² Örgütün eski müdürü olan Dr. Ferid Kureysi, Suudi yardım kuruluşları arasında Bosna savaşında Bosna'ya giren ilk yardım kuruluşu kendileri olduğunun altını çizmektedir.⁷³

Örgüt özellikle Arnavutluk'ta önemli çalışmalar yapmıştır. 1992 yılında Komünizmin düşmesiyle beraber örgütün önemli isimleri, Arnavutluk Müslümanlarının İslam dini ile tekrar tanışmaları için bazı faaliyetlerde bulundular. Bu bağlamda camilerin inşa edimiş, yetimhanelerin açılmış ve

⁶⁹ Steven Emerson, Jonathan Levin, *Terrorism Financing: Organization, and Prevention: Saudi Arabia, Terrorist Financing and the War on Terror*, United States Senate Committee on Governmental Affairs, 2003, s. 19.

⁷⁰ Kurumun internet resmi sayfası, http://www.egatha.org/eportal/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=2 (erişim 24 Mart 2017).

⁷¹ International Islamic Relief Organization, Georgetown University, Berkley Center for Religion, Peace and World Affairs, <https://berkeleycenter.georgetown.edu/organizations/international-islamic-relief-organization> (erişim 22 Nisan 2017).

⁷² Suudi Arabistan Uluslararası İslami Yardım Kuruluşunun internet resmi sayfası, <http://www.egatha.org/eportal/> (erişim 28 Mart 2017).

⁷³ Steven Emerson, Jonathan Levin, *Terrorism Financing: Organization, and Prevention: Saudi Arabia, Terrorist Financing and the War on Terror*, United States Senate Committee on Governmental Affairs, 2003, s. 19.

sağlık ocakların kurulmuştur. Bunun yanında örgüt Arnavutluk'ta siyasi hayatta da etkili olmaya başladı. Dönemin Arnavutluk başbakanına Suudi Arabistan'dan gelen mali destekler örgüt aracılığıyla ödendi. Günümüzde ise bu faaliyetler devam etmektedir. Örgütün yıllık raporlarında verilen bilgilere göre Balkanlarda özellikle eğitim programları ile ilgilendiğini görülmektedir.⁷⁴ Raporlarda ayrıca 'Holy Qur'an and Da'wa' projesi kapsamında örgüt dünyada 259 eğitim merkezlerinde 256 öğretmen, 6,632 öğrenciye ve 328 vaize maddi destek verildiği belirtilmektedir. Bu kapsamda Avrupa genelinde ve Balkanlarda 11 öğretmen veya vaiz maddi destek görmektedir.⁷⁵ Yıllık raporlardan anlaşıldığına göre bu proje kapsamında desteklenen öğretmen veya vaiz sayısı yıldan yıla değişiklik arz etmektedir. Bunun yanında sağlık hizmetler, afetlerde acil yardımlar ve diğer sosyal projeler vasıtasıyla halka ulaşılmaktadır. Örgüt Balkanlarda Bosna Mücahitleri ile ilişki içinde olduğu iddia edilerek 1998 yılında yasaklanmıştır.⁷⁶

3. Suudi Ortak Yardım Komitesi (The Saudi Joint Relief Committee SJRC)

Suudi Ortak Yardım Komitesi, Suudi Kızılay'ı dâhil olmak üzere birçok Suudi STK'lar için bir şemsiye örgüt olarak çalışmaktadır. Kısmen Suudi hükümeti tarafından finanse edilen multi milyon dolarlık bütçesi vardır.⁷⁷ Örgüt uluslararası bazı örgütlerle de işbirliği içindeydi. Bu kapsamda Kosova'da Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (UNHCR) ve BM Dünya Gıda Programı ile ortak çalışmalar yürütmüştür. Balkanlarda örgüt en fazla Kosova, Arnavutluk ve Bosna Hersek'te aktifti. Yıkılan evlerin yeniden tamiri, camilerin inşası, okulların tamiri, yetimlerin bakımı, gıda ve tıbbi yardım örgütün faaliyetleri arasındadır. Ancak örgütü diğer yardım kuruluşlarından ayıran en büyük özellik, Arapçadan kitap çeviri ile

⁷⁴ Overall Performance Report of the İslamic Relief Organization, Annual Report 2012-2013, s.23, <https://drive.google.com/file/d/0B7umQUK95XCRTjhN-bi00ekV3b1k/view?pref=2&pli=1>.

⁷⁵ Overall Performance Report of the İslamic Relief Organization, Annual Report, 2012-2013 <https://drive.google.com/file/d/0B7umQUK95XCRTjhN-bi00ekV3b1k/view?pref=2&pli=1> s.16-17.

⁷⁶ Burr, Collins, *a.g.e.*, s. 47-52.

⁷⁷ "US fears terrorist attacks in Kosovo", *BBC News*, 03 April 2016, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/700435.stm> (erişim 09 Nisan 2017)

kitap telifi gibi projelerdir. Örgüt Suudi Arabistan'ın bazı imam ve vaizlerin kitaplarını ve eserlerini Arnavutçaya ve Boşnakçaya tercüme ederek halka bedava dağıtmıştır. SJRC'nin kitap tercüme projeleri ve dağıtımını diğer Suudlu örgütlerden farklı olarak daha kapsamlıdır ve daha geniş bir yelpazeyi teşkil etmektedir. Sadece Selefi imamların kitaplarını değil İslam Dünyasında Yusuf el-Karadavi gibi mutedil sayılan müelliflerin eserleri de tercüme edilmiştir. Bu anlamda SJRC yerel dillerde yayınladığı tercüme kitapları, dua kitapçıkları ve davet broşürleri ile kısa zamanda Balkanlardaki pek çok genci etkilemeye başardı. Örgütün kitap projeleri birkaç ayırma tabi tutularak tasnif edilmiştir. Akademik camiaya ders kitapları ve gençlere yönelik küçük kitapçıklar dağıtan örgüt neredeyse ulaşmadığı ev kalmamıştır. Bu anlamda Balkanlara ciddi etki eden kuruluş, büyük bir jeo-kültürel ağ oluşturmuştur.

Balkanlı Müslümanlar açısından bakıldığı zaman, uzun süren dini literatürün yokluğu ve yasağına karşı örgüt yerel dillerde eksik olan dini literatürü büyük ölçüde gidermiş bulunmaktadır.

Diğer Suudi kuruluşlar gibi SJRC de Balkanlarda zaman içinde zorluklarla, denetimlerle, yasaklamalarla ve en sonunda faaliyetlerinin durdurulmasıyla karşı karşıya kalmıştır.

4. Kosova için Suudi Ortak Yardım Komitesi (The Saudi Joint Relief Committee for Kosovo SJRCK)

1999 yılında savaştan çıkan Kosova, alt yapısı tamamen çökmüş, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi konularda acil olarak dış ülkelerden yardım kabul eden bir ülke haline gelmişti. Yardımların niteliği veya nereden geldiğine bakılmaksızın halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak adına bu tür insani yardımlar kabul ediliyordu. Bu vakıflar arasında 1999 yılında Suudi Arabistan'da kurulan Kosova için Suudi Ortak Yardım Komitesi de bulunmaktaydı. 2014 yılında komitenin yayınladığı kitapçıkta, Kosova'da yaptıkları faaliyetler ve programlarını açıklanmıştır. Komite tamamen legal bir şekilde Kosova Geçici Hükümeti ile anlaşma yaparak devletin izni ve desteğiyle faaliyetlerini devam ettirdi.⁷⁸

⁷⁸ "Milionat e el-Harameyn ne Kosove", *Gazeta Zeri*, 2 Ekim 2014, <http://zeri.info/ekonomia/489/milionat-e-alharamain-ne-kosove-foto/> (erişim 27 Mayıs 2016).

Komitenin çıkarttığı kitapçıkta savaştan hemen sonra Kosova sağlık sisteminde bazı hastanelerin restorasyonu, Başkent Priştine'de bulunan ve Priştine Üniversitesi hastanesinin tamiri ve beş yıllık bakımı ve donatırluğu üstlenilmiştir. Bunun yanında doktorların eğitimi konusunda ya Suudi Arabistan'dan uzmanlar getirerek veya bizzat doktorları Krallığa götürmek suretiyle Kosova'nın çökmüş sağlık sistemin iyileştirilmesine yardımcı oldu. 20 kadar doktoru Suudi Arabistan'a götürerek eğitti. Ayrıca komite Kosova halkına 360 ton ilaç yardımı yaptı. Diğer yandan komite 28 okulu ve 269 yıkılan evi restore etti. Savaşta evini kaybedenler için 200 ev inşa etti. Örgütün en görünür faaliyeti 9 camiyi inşa etmesidir.⁷⁹

Eylül 1999 yılında SJRCK tarafından yapılan basın açıklamasında 4 milyon riyallik (1 milyon dolar) meblağın yarısı dini davet ve faaliyetler olmak üzere, dağıttıklarını açıkladılar.⁸⁰ Kosova için Suudi Ortak Yardım Komitesi iyileştirme, gıda, kabartma malzemeleri, yetim, sağlık programları, kalkındırma, eğitim ve dini programlar için 5 milyon dolar yardım yaptı. İçinde 400 bin litre süt, 900 kutu elbise, 1000 tane battaniye, 25 tane su deposu ve tekerlekli sandalye ve cerrahi aletleri de içinde barındıran nakliye uçakları başkent Priştine'ye indi. Bu kapsamda Suudi vatandaşlar Kosova için 20 milyon dolar topladı. Aynı şekilde Suudi Kızılay'ı da sağlık görevlileri gönderdi.⁸¹

Suudi Arabistan'daki vakıflar ve derneklerin bir kolu olarak hizmet veren kuruluş Kosova'da muhtaç insanlara yardım etmesi, ekonomileri, işleri ve geçim kaynağı yok olan halka ciddi bir hizmet kaynağı olarak görüldü. Ne var ki kısa zamanda devlet kurumlarının tesisi ve devlet güvenlik birimlerin sağlamaştırılması ile birlikte 11 Eylül olayların da etkisiyle derneğin faaliyetleri yasaklanarak kapatılmıştır.

⁷⁹ *Pjes nga Aktiviteti i Komitetit te Bashkuar Saudit ne Kosove*, Biblioteka Familjare, SJRC, 2014 Priştine

⁸⁰ "Religion in Kosovo", International Crisis Group, Balkans Report, no:105, Prishtina/Brusseles, Ocak 2001, s. 5.

⁸¹ Frank Gardner, Middle East Gulf Arabs Aid Kosovo Refugges, BBC News, 24 Nisan 1999, (erişim Mart 2017).

5. Bosna Hersek için Suudi Ortak Yardım Komitesi (High Saudi Commission for the Relief of Bosnia and Herzegovina)

Bosna Hersek için Suudi Ortak Yardım Komitesi 1993 yılında zamanın Riyad valisi olan prens Selman tarafından kuruldu. Kral Fahd ise bu kuruluşun faaliyetlerine ve politikalarına destek verdi.⁸² Verilere göre komite Bosna savaşı döneminde ve sonrasında Bosnalı Müslümanlara 600 milyon dolar civarında yardımlarda bulunmuştur. Arap ve İslam dünyasında büyük bağış toplama çabası içine giren vakıf Bosnalı Müslümanlara cami, kültür merkezleri, okul ve yetimhaneler inşa etmiştir.⁸³

Avrupa'daki görevlileri aracılığıyla, başarılı ve yoğun bir mücadele ile vakıf, Bosna savaşı boyunca savaştan zarar görmüş topluluklara gıda, ilaç ve doğrudan ihtiyaç duyulan insani yardım malzemeleri sağladı.

Savaş sırasında ve sonrasında vakfın insani yardımları yanında savaşta tahrip edilen evler, okullar, hastaneler, demiryolu hatları, su kaynakları ve elektrik şebekelerinin yeniden inşasını sağlamış, yetimhaneler, sağlık tesisleri ve mülteci merkezleri inşa etmiştir.

Vakıf, Bosna-Hersek'te trajedinin büyüklüğünü görmüş ve Müslümanları kurtarmak için her Müslümanın yardımda bulunmasını çağrısını yapmıştır. Suudi halka, Sırların elinde maruz kaldığı vahşetini açıklayarak, merhum Kral Fahd'ın cömert bağışları, Suudi Kraliyet ailesi ile Suudlu işadamlarının ve vatandaşların yaptıkları hatırı sayılır yardımları Boşnaklara ulaştırmak vakfın çabaları sayesinde olmuştur. Bu faaliyetlerden ötürü 2001 yılında Komite Kral Faysal ödülüne layık görüldü.⁸⁴

Kral Faysal ödülü resmi sayfasında verilen bilgilere göre vakıf insani yardımların yanında dini ve eğitim anlamında da Bosna Hersek'te birçok faaliyette bulundu. Eğitim ve dini hizmetler alanında vakıf, okullar, kolejler, kütüphaneler inşanın yanında Bosna şehirlerinde yarım milyondan fazla ücretsiz eğitim kitabı bastı ve dağıttı. 600'den fazla caminin restorasyonu veya inşasını gerçekleştirmenin yanı sıra sunulan sayısız burs da

⁸² *The Guardian*, 23 Ocak 2002, <http://www.theguardian.com/world/2002/feb/23/davidpallister> (erişim Mart 2017).

⁸³ *The Guardian*, 23 Ocak 2002, <http://www.theguardian.com/world/2002/feb/23/davidpallister> (erişim Mart 2017).

⁸⁴ Kral Feysal Vakfı internet resmi sayfası, www.kff.com

vakfın faaliyetler arasındadır.⁸⁵ Vakıf aynı zamanda Bosna Hersek'te diğer birçok İslami ve Suudi STK için koordinatör görevini de yürütüyordu.

Bazı dönemlerde vakıf yerel dini elitler ve yerel müftülükler için problem teşkil ediyordu. Bosna Müslümanları Destekleme Fonu Bosna'da Diyanete hiç danışmadan kültür merkezlerini idare etmesi⁸⁶ ve Diyanetin istemediği bazı gruplara destek vermesi Bosna diyanetini rahatsız eden gelişmeler arasındadır.

Bosna'da savaş bittikten sonra vakıf özellikle mültecilerin Bosna'ya dönmeleri için çalışmalarda bulundu. 1996 yılında Türkiye, Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya'dan gelen yaklaşık 100 bin mülteciye yardımda bulundu.⁸⁷

11 Eylül olaylarından sonra söz konusu vakıf da el-Kaide ile ilişki içinde olduğu gerekçesiyle Bosna'daki faaliyetleri durdurularak yasaklandı.⁸⁸ Diğer Suudlu vakıf ve dernekler gibi söz konusu derneğin kaderi de uluslararası güçlerin baskı ve yasaklarına maruz kalmıştır.

6. Kral Faysal Vakfı (KFF)

Kral Faysal Vakfı (KFF), Kral Faysal mirasını koruma ve devam ettirme misyonuyla 1976 yılında kurulan uluslararası hayırsever bir organizasyondur.⁸⁹ Vakıf dünyada önde gelen hayırsever vakıflardandır. Vakıf yıllık ödül törenleri düzenlemektedir. İslam dünyasında Kral Feysal Ödülü önde gelen ödüllerin başındadır. Ödül, Müslüman aydınlara ve önde gelen liderlere İslam dünyasına bilim, fikir ve İslam'a hizmet alanlarda verilmektedir.

1993 yılında Suudiler için özel anlam ifade eden Kral Faysal ödülü Bosna Hersek cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç İslam'a hizmet alanında layık görüldü.⁹⁰ Söz konusu ödül Balkan coğrafyasında verilen ilk ve tek

⁸⁵ "The Saudi Arabian High Commission For Donations to Bosnia-Herzegovina, King Faisal International Prize", <http://kfip.org/the-saudi-arabian-high-commission-for-donations-to-bosnia-herzegovina/> (erişim Şubat 2017).

⁸⁶ Ahmet Alibaş, *Traditional and Reformist Islam in Bosnia and Herzegovina*, University of Cambridge, Center of International Studies, Saraybosna, 2003, s. 8.

⁸⁷ Burr, Collins, a.g.e., s. 129.

⁸⁸ The Guardian, 23 Ocak 2002, <http://www.theguardian.com/world/2002/feb/23/davidpallister> (erişim 10 Mayıs 2016).

⁸⁹ Kral Faysal Vakfı resmi internet sayfası, www.kff.com.

⁹⁰ Kral Faysal Vakfı International Prize resmi internet sayfası, <http://kfip.org/>.

ödülüdür. Bosna Müslümanlarının en zor dönemde oldukları 1993 yılında Suudlular tarafından ödülün İzzetbegoviç'e verilmesi, Bosna Müslümanları için büyük bir manevi destek mahiyetindeydi. Aynı şekilde bu ödülün anlaşılacağı üzere Suudlular kesin bir şekilde Bosnalı Müslümanlara destek oluyordu.

Öte yandan vakıf özellikle Bosna Hersek'te yardım projeleri gerçekleştirmişti.⁹¹ Eğitim konusunda da vakıf Balkanlı Müslüman öğrencilere değişik düzeyde burslar sunmaktadır. Vakfa bağlı Riyad merkezli el-Faysal Üniversitesi ve Kral Faysal Araştırma Merkezi ve İslam Araştırma Enstitüsü'nde birçok Balkanlı öğrenci burslu olarak eğitim gördü.⁹²

7. Suudi Kalkınma Fonu (Saudi Fund for Development)

Suudi Kalkınma Fonu (SFD), Suudi devlet kurumu olup ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelere hibe ve düşük faizli krediler sağlamaktadır. 1974 yılında kraliyet kararnamesi ile kurulup 1975 yılında resmen faaliyetlerine başlamıştı. Suudi Kalkınma Fonu, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal hamlelerini desteklemek amacıyla, Suudi Arabistan Krallığı'nın dış yardımlarını bu yolla akıttığı ana kalkınma kanallarından birini teşkil etmektedir. Fon, 10 milyar Riyal sermaye ile üçüncü dünya ülkelerinin artan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sermayesi 1981'den itibaren 25 milyar Riyale yükseltilmiştir. Suudi Kalkınma Fonu bölgedeki finans müesseselerinin en önemlilerinden biri olarak addedilmektedir ve kalkınmakta olan ülkelere yardım için Suudi Hükümetinin sunduğu temel kaynak niteliğindedir.⁹³ Fon, başta Bosna, Kosova ve Arnavutluk olmak üzere İslam ve Arap ülkelerine çeşitli projeler yoluyla yardım sağladı. Aynı zamanda bu yardımları Suudi yönetimi kendi jeo-stratejik hedeflerini dünya genelinde yaygınlaştırmak için bir araç olarak kullanıyor.

Krediler genellikle yol ve baraj yapımı, inşaat, hastane ve sağlık ocaklarının rehabilitasyonunu, su ve sanitasyon hizmetlerinin geliştirilmesi

⁹¹ Peter Harrigan, "The King Faisal International Prize", *Saudi Aramco World*, September/October 2000, Vol. 51, no: 5, s. 32-39.

⁹² Kral Faysal Vakfı resmi internet sayfası, www.kff.com.

⁹³ Mustafa Bostancı, *Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri (1926-1990)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 273-278.

gibi altyapı gelişimini desteklemek yanında barınma ve kentsel gelişimi, enerji sektörü ve eğitim çalışmalarını desteklemeyi içermektedir.⁹⁴

Suudi Destekleme Fonu aynı zamanda Selefi derneklere de ciddi anlamda destek vermiştir. Bu bağlamda Bosna Hersek'te kurulan Aktif İslami Gençlik (AİG) ve daha sonra Furkan Derneği destek almıştır. Ancak 11 Eylül olayları Balkanlarda da Suudi Arabistan destekli vakıf ve dernekler için zor bir dönemi başlattı. Gerek kamuoyu ile ilişkilerde gerekse doğrudan Suudi Arabistan'la olan ilişkilerde söz konusu vakıflar daha dikkatli davranmaya başladılar. Medya AİG ve Furkan vakfını terörizm ile ilişkilendirerek ciddi baskı kurmaya başladı. Aynı aylarda Furkan Vakfı ve AİG'e bağlı çalışanlar NATO'ya bağlı uluslararası askeri güçler (SFOR) tarafından tutuklanarak cezaevine gönderildi. 2002 yılında Furkan Vakfı kapatıldı. Vakfa yönelik baskılar artınca 2002 yılında Bosna Diyanet İşleri Reisi Mustafa Cerić sürpriz bir şekilde Müslümanları terörle ilişkilendirerek ve İslam'da yardımlaşma ve dayanışma kurumunu zedelenmeme çağrısı yaptı. Aynı şekilde yardımlaşma sonucu finanse edilen yetim köyü ve Al-Ghazzaz okulunu ziyaret etti.⁹⁵ Yıllık raporlarında verilen bilgilere göre Fon Arnavutluk ve Bosna Hersek'te halen aktiftir.⁹⁶

Fonu diğer vakıf ve kuruluşlardan ayıran en büyük özelliği devletin bir kuruluşu olması ve sadece Müslüman ülkelere yardım yapmamasıdır. Fon ABD'nin USAİD ve Türkiye Cumhuriyetin TİKA gibi kurumlarla benzerlikler içermektedir. Fonun hâlihazırdaki faaliyetleri Bosna Hersek Merkez Bankasına finans aktarımı ve Arnavutluk'ta bazı finans kurumlarına yardımdan ibarettir. Ayrıca Arnavutluk'ta ulaşım ve kalkınma projelerini de finanse etmektedir.

8. İslam Vakfı (el Waqf el İslami)

İslam Vakfı Suudi Arabistan merkezli olup ağırlıklı olarak Selefi çizgiyi takip eden ve Selefilere tarafından desteklenen bir vakıftır. Balkanlarda vakıf Bulgaristan ve Kosova'da aktif olup özellikle imamaları destekle-

⁹⁴ "Saudi Fund for Development", *Berkeley Center for Religion Peace and World Affairs*, Georgetown University. (erişim Mart 2017).

⁹⁵ Ahmet Alibaş, *Traditional and Reformist Islam in Bosnia and Herzegovina*, University of Cambridge, Center of International Studies, Saraybosna, 2003, s. 8.

⁹⁶ "The Saudi Fund for Development", *Annual Report*, 2008.

me konusunda öne çıkmaktadır.⁹⁷ Balkanlarda vakfın kuruluş tarihi 1989 yılı olarak ifade edilmektedir.⁹⁸

Bulgaristan'da Pomak gençler arasında yaygın olan vakıf eğitim kurslarının yanında Suudi Arabistan'a okumak üzere öğrenciler göndermiştir.⁹⁹ Vakfın faaliyetleri arasında dini kurslar ve kadınlara yönelik çalışmaları bulunmaktadır.

Kosova İstihbaratı mali şubesine göre 2000-2012 yılları arasında vakfın faaliyetleri Kosova'da yaklaşık 10 milyon dolar mali harcama yapmıştır.¹⁰⁰ 2014 yılında Kosova Hükümeti kararnamesiyle terörü finanse ettiği gerekçesiyle faaliyetleri yasaklanarak kapatıldı.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi ve diğer uluslararası gelişmelerle beraber Balkanlarda 1990 yılı itibariyle Batı yanlısı eğitim şekli ve sanat biçiminde kültürel bir değişim ve yenilenme görülür. Yaşanan bu siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmelerin önemli aktörler arasında Suudi Arabistan'ın da dâhil olduğu görülmektedir. Krallık, Balkan Müslüman halklarını, Avrupa'da yaşayan ve özellikle savaşlardan dolayı mağdur olmuş halklar olarak görmektedir. ABD müttefikliği avantajını da kullanarak, Suudi Arabistan, Balkanlarda öncelikle 1992-1995 yılları arasında Bosna krizinden sonra ve 1999 Kosova savaşında yardım kampanyaları ve bağış sistemiyle siyasal değişimin bir parçası oldu. Suudi Arabistan'dan mücahitlerin gelmesi, Arapça literatürün artması ve Suudi Arabistan'da okuyan öğrenciler sayesinde Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi olan Vehhabilik, Balkanlarda görünür hale gelmiştir.

⁹⁷ "Al Waqf-Al Islami in the Balkans, Radical İslam Monitor in Southeast Europe", 24.01.2014, <http://www.rimse.gr/2014/01/al-waqf-al-islami-in-balkans.html> (erişim Nisan 2016).

⁹⁸ Carlotta Gall, "How Kosovo Was Turned Into Fertile Ground For ISIS", *The New York Times*, 21 Mayıs 2016, (erişim Mart 2017).

⁹⁹ Stern, a.g.e., s. 195.

¹⁰⁰ Carlotta Gall, "How Kosovo Was Turned Into Fertile Ground For ISIS", *The New York Times*, 21 Mayıs 2016, (erişim Mart 2017).

SSCB'nin yıkılması ve Yugoslavya federasyonunun dağılmasıyla Balkanlar dünya ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. İnsanların yurt dışındaki seyahatleri artmıştır. Dünya ile iletişim ve ulaşım kolaylaşmıştır. Ezilen halklar özgür ve bağımsız olmak için uluslararası güçlerden yardım istemişlerdir. Bu kapsamında Balkanlarda başta İtalyan misyonerleri olmak üzere Avrupa'dan ABD'ye kadar tüm yardım kuruluşları faaliyet göstermeye başlamıştır. İslam dünyasından Türkiye ve Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Mısır gibi ülkeler de ezilen milletlere yardım elini uzatmıştır.

Suudi Arabistan'ın yaptığı yardımlar ve faaliyetler Batı kamuoyu ve özellikle Avrupa ülkeleri tarafından endişe ile takip edilmiştir. Suudi Arabistan'ın Balkanlara yönelik faaliyetleri ve bölge Müslümanlarına yaklaşımı çoğunlukla teröre destek ile ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda Batıda yazılan eserler ve düşünce kuruluşların raporlarına bu zihin alt yapısı yansımıştır.¹⁰¹ İşin ilginç tarafı Batı devlet adamları ile muhatapları ve işbirlikçileri de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bazı eserlerde mutedil siyasetçilerden sayılan eski Bosna Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç¹⁰² veya ulusal bir kuruluş olan Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) gibi gruplar ve şahıslar bile el-Kaide ile ilişkilendirilmiş ve hakikatle çelişen ifadelere yer verilmiştir.¹⁰³ Dolayısıyla yukarıda bahsedilen kuruluşların neredeyse tamamına yakın terörü finanse ettiği gerekçesiyle ya yasaklanmış ya da bir şekilde Balkan ülkelerinden kovulmuştur. Şüphesiz söz konusu yardım kuruluşları için çalışan personelin arasında farklı beklenti ve amaç içine girmiş olanların bulunma ihtimali vardır. Ancak somut herhangi bir hukuki kanıtın sunulmaması bu tür yaklaşımlara ihtiyatla bakmayı ge-

¹⁰¹ Arap dünyasından gelen yardım ve desteklerin neredeyse tamamını terör ile ilişkilendiren bazı eserler için bakınız: Christopher Deliso, *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West* Praeger Security International, 2007 Shaul Shay, *Islamic Terror and the Balkans*, Piscataway, NJ: Transaction, 2007; John R. Schindler, *Unholy Terror: Bosnia, al-Qa'ida, and the Rise of Global Jihad*, Grand Rapids, MI: Zenith Press, 2008.

¹⁰² Shaul Shay, *Islamic Terror and the Balkans*, Piscataway, NJ: Transaction, 2007, s. 40-45.

¹⁰³ Shaul Shay, *Islamic Terror and the Balkans*, Piscataway, NJ: Transaction, 2007, s. 87-90.

rektirmektedir. Dolayısıyla bu tür ifadelerle bütün vakıflar şüpheli hale getirilmemelidir.

Çalışmamızda ulaştığımız sonuçlardan bir diğeri de, yapılan bu yardım ve desteklerin kalıcı olması ve halk tarafından kabul edilmesinde en önemli rol oynayan kişiler davetçi ve hocalar olduğudur. Suud üniversitelerinde okumuş olan bu hocaların yaptıkları faaliyetlere söz konusu İslami anlayışı da beraberinde taşımışlardır. Fakat bu anlayışın Balkanlar da tutulması ve kalıcı olmasının en belirleyici faktörü bu hocaların halkın bizzat içine karışmalarıdır. Üstelik modern çağda gençlerin karşılaştıkları bunalım ve sıkıntılara çözüm üretmeleri de etkileyici olmuştur. Halka ve gençlere kendi dillerinde hitap etmeleri ve halkın bireyleri olarak görünmeleri Suudi Arabistan etkisini arttırmıştır.

Bunun yanında Bosna savaşında olduğu gibi Boşnaklar, Sırların katliamları ve işkencelerini arttığı bir zamanda Boşnaklar Birleşmiş Milletler (BM) tarafından konulan silah ambargosu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu ambargonun delinmesine yardımcı olan¹⁰⁴ ve ardından silah ve her türlü nakit yardımda bulunan bizzat Suudi Arabistan devleti ve söz konusu STK'lar olduğu görüşmüştür. Ayrıca Arap dünyasından gelen Mücahitler Bosna'ya yerleşerek İslam dünyasıyla ve özellikle Suudi Arabistan'daki yetkililer ve vakıflarla bir şekilde ilişki içinde olmaları doğal olarak Suudi Arabistan'ın etkisini arttırdığı anlaşılmıştır.

Bu aşamada sorulması gereken önemli bir soruyla karşılaşyoruz; Kosova ve Bosna Hersek gibi Ortadoğu'dan oldukça uzak sayılan ülkelere yardıma Suudi Arabistan neden bu kadar fazla odaklandı? Araştırmamızda ulaştığımız sonuçlara göre, bunun birkaç sebebi olabileceği ihtimali üzerinde durulabilir. Her şeyden önce Suudi Arabistan dünyada en çok yardım eden ülkelerin başına gelmektedir. Bu anlamda Suudlular sadece Kosova ve Bosna değil, savaş ve krizlerin olduğu her yerde bu tür faaliyetlerde bulunmaktadır. İkinci sebep ve en önemlisi söz konusu savaşın Müslüman bir halk karşı olduğu için, iç kamuoyundan gelen baskılar sonucu devlet daha fazla aktif olmak zorunda kalmıştır. Üçüncüsü de Suudi Ara-

¹⁰⁴ "Bosnia's Muslims Dodged Embargo", *The Washington Post*, Foreign Service, 22 Eylül 1996.

bistan'ın kendine has dini iddiasını daha fazla yaymak ve yaygınlaştırmak arzusunda olmasıdır.

Sonuç olarak, Suudi Arabistan'dan Balkanlara akan yardımlarda son zamanlarda azalma görülmektedir. Kosova merkez bankasının verdiği bilgilere göre son 5 yılda Suudluların Kosova'ya yaptığı bağışlar 100 Bin Euro olarak açıklamıştır.¹⁰⁵ Bu anlamda Suudi Arabistan'ı Balkanlardan uzaklaştıran 11 Eylül olaylarının bir milat olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yukarıda da görüldüğü üzere Balkanlarda Suudi Arabistanlı vakıflar ve STK'lar genel itibariyle yasaklanarak kapatılmıştır. Bunun yanında Suudlu vakıflar ve derneklerin çoğu el-Kaide ile ilişkilendirilerek tedrici bir şekilde Balkanlardan uzaklaştırıldı.

¹⁰⁵ Carlotta Gall, "How Kosovo Was Turned Into Fertile Ground For İSİS", *The New York Times*, 21 Mayıs 2016, (erişim Mart 2017).

RİAD DOMAZETİ

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde Prof. Dr. Zekeriya Kurşun danışmanlığında '1990-2010 Yılları Arasında Suudi Arabistanın Balkan Politikaları' başlıklı yüksek lisans tezini 2016 yılında tamamlamıştır. Aynı bölümde doktora çalışmalarına devam eden Domazeti, başta İNSAMER olmak üzere Türkçe ve Arnavutça dillerinde çeşitli rapor ve makaleler yayınlamıştır.



R A P O R I 7

Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları

Riad Domazeti